

"Det skulle bygges i markan, for markafolket skulle være i lag."

Om å få bo der man hører til.

Hverdagsliv i omsorgsbolig - om å kjenne seg hjemme.

Tone Elvebakk

Mastergradsoppgave i helsefag

Avdeling for sykepleie og helsefag

Institutt for klinisk medisin

Det medisinske fakultet

Universitetet i Tromsø

Juni 2008

INNHold

1. Innledning	5
1.1. Markasamene	5
1.2. Tema og avgrensning	8
1.2.1. Begrensinger	8
1.2.2. Referanser	9
1.3. Omsorgsbolig.....	10
2. Metode	12
2.1. Tidligere forskning.....	12
2.2. Hermeneutisk fenomenologi	12
2.3. Forforståelse og fortolkning.....	13
2.4. Min forforståelse	13
2.5. Utvalg og seleksjonskriterier	15
2.6. Gjennomføring	17
2.7. Forskning i egen kultur	19
2.7.1. Kulturell fortrolighet.....	20
2.7.2. Kjent kultur, men ikke egen kultur.....	21
2.7.3. Makt.....	22
2.7.4. Konsekvenser av forskning i egen kultur	22
2.7.5. Roller	23
2.7.6. Same.....	24
2.8. Informantene.....	24
2.8.1. Informant 1.....	24
2.8.2. Informant 2.....	24
2.8.3. Informant 3.....	25
2.8.4. Informant 4.....	25
2.8.5. Generelt.....	25

2.9.	Intervjuene	26
2.9.1.	Underveis.....	27
2.9.2.	Valg av Sted for intervju.....	28
2.9.3.	Transkripsjon.....	29
3.	Teori.....	31
3.1.	Samfunnet før og nå.....	31
3.2.	Hverdagsliv	32
3.3.	Hjem	34
3.4.	Sted	35
4.	Analyse.....	38
4.1.	Aktiviteter i hverdagen.....	39
4.1.1.	Rutiner og vaner	40
4.1.2.	Natur og aktiviteter utendørs	40
4.1.3.	Kjønnsroller.....	41
4.2.	Fellesskap.....	42
4.2.1.	Tilhørighet og identitet.....	43
4.2.2.	Sted og fellesskap.....	44
4.2.3.	Ensomhet.....	46
4.3.	Verdi.....	47
4.3.1.	Tro	47
4.3.2.	Egenskaper	48
4.4.	Kontroll.....	49
4.5.	Tap	51
4.6.	Oppsummering	52
5.	Refleksjoner.....	54
5.1.	Hverdagsliv	54
5.2.	Hjem	56
5.3.	Sted	57

5.4. Tilhørighet.....	59
6. Oppsummering.....	61
7. Referanser	63
8. Vedlegg	66

1. INNLEDNING

Historien forteller at på 1960-tallet ble det for første gang fremmet et ønske om et pleie- og omsorgstilbud lokalisert til markebygdene i Skånland kommune. I senere tid har samme ønske vært fremmet fra markasamiske bygde- og grendelag og det fins møtereferater og andre skriftlige materialer som bevitner dette engasjementet. Da jeg startet som prosjektleder for et samisk helseprosjekt ved Várdobáiki samisk senter i Nordre Nordland og Sør-Troms i 2004, erfarte jeg at markasamene fortsatt har et sterkt ønske om å få et samisk omsorgstilbud bestående av omsorgs- eller eldreboliger lokalisert i markebygdene. Omsorgstilbud fins i dag i kommunesentra i sjøbygdene¹, i det som hovedsakelig er etnisk norsk botradisjon. Det er ikke gjort undersøkelser eller forsøkt å finne hva ønsket begrunnes med – hva gjør at samene ikke ønsker å benytte det tilbudet som allerede fins, men ønsker et særtilbud i sitt lokalmiljø?

1.1. MARKASAMENE

Området fra Balsfjord i nord, Ballangen i sør, Hinnøya og Senja i vest og opp mot svenskegrensa i øst, betegnes som den sørligste nordsameregionen. Innenfor dette området finner vi de markasamiske bygdene. De samiske bosetningene kan lokaliseres til følgende steder: Innersiden av Senja med Gressmyrskogen, deler av Salangsdalen, Reingjerdsdalen, Lavangseidet, Spansdalen, vel også Fossbakken, samt en del bosetninger rundt indre Gratangsfjord, Kvernmo, Kvanndalen, Vassdalen, Grovfjord med dalføret opp mot fylkesgrensen, Snubba, en del bosetninger i området Botnmark-Veggfjell, Evenesmark, Myrnes, Trøssemark, Kjønn, Boltås og Sandemark. På Hinnøya kan nevnes Kongsvik, Gullsfjord og da særskilt Gullholm og bosetninger i Kanstadvjord og Kvalsaukan. På sørsiden av Ofotfjorden kan nevnes en del bosetninger i Beisfjord, Håkvikdalen, Skjomen og også noe inn i Ballangen kommune (NOU 1995).

Offentlige dokumenter, for eksempel skattelister og folketellinger er noen av kildene som har vært brukt for å finne den samiske befolkningen i Nord-Norge. De eldste betegnelsene som har vært bruk er: «finn» og «lapp» og de har vært brukt fra sagatida og opp i våre dager. Disse kunne også vært brukt i ulike kombinasjoner, som «fjellfinn», «østlapp» og «bygdelapp».

Ifølge Schnitler hadde man å gjøre med en klar tredeling når det gjaldt den samiske befolkningen i nordre Nordland og Sør-Troms:

¹ Som det ligger i navnet, ligger sjøbygdene ved sjøen. De må ikke forveksles med sjøsamiske bygder, menneskene som bor der opplever seg som norske, og beboerne i markebygdene lenger opp mot fjellet, opplever dem som norske.

”Bufinner” eller ”boesiddendes finner”

”Bygdelapper” eller ”Bøydelapper”

(Svenske) ”Østlapper” (Schnitler II in Evjen and Hansen 2008, p. 21)

Han mente at ”bøyde- eller bygdelappene/-finnerne” var samer med bakgrunn i reindriften som var i ferd med å bli bofaste innenfor kystregionen, og som tok opp nærmere kontakt med det etablerte gårdssamfunnet der. Dikka Storm mener at de etablerte seg der det fortsatt fantes ledig jord på det tidspunktet, nede ved sjøkanten eller litt lenger opp i terrenget, i dalganger som strakte seg opp fra strandflatesonen (Dikka Storm 1990 in Evjen and Hansen 2008). Hovedtyngden av denne befolkningen var trolig tidligere reindriftnomader som hadde slått inn på andre former for livberging. De drev en form for kombinasjonsbruk der reindrift ikke nødvendigvis var hovednæringen, men der de fortsatt kunne holde sytingsrein² som ble sendt med nomadene vinterstid. De utgjør altså starten på den seinere markebygdsbosetningen, slik man finner den i Troms og nordre Nordland (Olsen 2008). Betegnelsen «markebygder» festnet seg, nettopp på grunn av deres plassering oppe i «marka» i forhold til gårdsbosetningen langs strandflaten (Evjen and Hansen 2008).

Historikeren Thomas Ole Andersen sier i sitt mastergradsarbeid at samisk bosetning i dette området har tradisjon så langt tilbake det finnes kilder, så langt tilbake som til 570-800 e. kr.. Den samiske bosetningen var geografisk avgrenset til de indre delene av fjordene, og strakte seg over kjølen på svensk side. Den norrøne bosetningen konsentrerte seg langs den ytre kyststripe og var for det meste basert på jordbruk. Han baserer seg på Lars Ivar Hansens forklaringer på hvorfor den kystsamiske befolkningen ble mindre fremtredende, der en av forklaringene kan være at de flyttet til markebygdene og begynte med andre næringsformer. Denne forklaringen vil føre til at samene i markebygdene ikke bare stammer fra reindriftsamene men også fra sjøsamene (Andersen 2005). Fra tiden etter 1820 fikk man en fast og større bosetting. Da kom den første generasjonen som er født i markebygdene, og senere kom til å etablere seg med egne bruk. Det viser seg at de eldste generasjonene fortsatte innen reindriften, mens de yngre også prioriterte jordbruket som næringsvei. Dette er såpass nært i tid at en av informantene mine husker at hennes mors fosterforeldre hadde rein, men ikke om de hadde sytingsrein eller driftet sjøl.

² Egen rein som fulgte en annens flokk, vanligvis en slektnings flokk, mot gjenytelser. Reinen ble brukt til egen husholdning.

Mine informanter kommer fra slike små og større bygder. Historier som blir fortalt på folkemunne, forteller at markasamene ble jaget lenger og lenger vekk fra sjøkanten og opp mot fjellet av befolkningen ved kysten. Disse sammenstøtene skal ha vært voldelige ifølge beretninger.

Særlig i etterkrigstida har de økonomiske og kulturelle endringene vært store og dels dramatiske. Utviklingen medførte en stadig akselererende fornorskingsprosess. Sett i lys av dette, ble det på 1970-80-tallet danna flere sameforeninger. Deres fremste oppgave var å skape et samisk alternativ i en situasjon som syntes bare å gå en vei. Det var først og fremst den yngre generasjon samer som trådte frem, og ville arbeide for å fremme sin kultur gjennom organisert aktivitet.

Samene fra dette området har også vært utsatt for fornorskning, og identitet, kultur og språk er påvirket av dette (Bjørklund 2000). Sjøbygdene ble treffstedene mellom norsk og samisk kultur, og mange bærer på til dels dystre minner om mobbing og erting gjennom skoleårene. Butikker, bank, helsetjeneste og andre offentlige kontorer var også lokalisert på disse tettstedene. Nå er også helse- og omsorgstilbudet der. Eldre samer i dag er preget av dette. Mange har fornektet sitt samiske opphav, og en skamfølelse knyttet til samisk identitet er ikke uvanlig (Nymo 2003). Kulturelle uttrykk som språk har for eksempel vært benyttet som et hemmelig språk mellom de voksne. Andre kulturelle uttrykk har også blitt fornektet og gjemt vekk. Gjennom revitaliseringen av samisk språk og kultur som startet på 1970-tallet, har samiske uttrykk blitt etterspurt og tatt i bruk igjen. Den yngre generasjon samer sto i bresjen og arbeidet med å fremme sin kultur gjennom organisert aktivitet (NOU 1995).

Men til tross for en uttalt assimileringpolitikk, er det en sterk samisk identitet og språk og kultur lever fortsatt i markebygdene. Områdene er anerkjent som samiske fra det offentlige, og de fleste bygdene anerkjent av Samisk Utviklingsfond (Sametinget). Flere av bygdene har begynt å bruke samiske stedsnavnene i tillegg til de norske, og det samme gjelder også skoler. Skolene har samisk undervisning for både barn med samisk som første- og andrespråk, og det fins en samisk barnehage for både norske og samiske barn. Várdobáiki samisk senter har utstrakt virksomhet i området, knyttet til både språk og kultur. Det arrangeres en årlig samisk festival som vokser seg større for hvert år. Så det samiske lever og utvikler seg i området i dag.

1.2. TEMA OG AVGRENSNING

Min nysgjerrighet er pirret. Hva er det som gjør at de eldre samene ønsker et omsorgstilbud lokalisert i markebygdene? Handler det om kultur? Det er mange unge og voksne som velger å flytte vekk fra markebygdene, og flere velger også å bosette seg i kommunesentrene. De kan man jo si flytter vekk fra sin kultur. Hvorfor er det ikke så viktig for dem å bo i markebygdene lenger? Hvorfor er det ikke slik med de eldre også? Disse unge og voksne som flytter, velger dette selv, de flytter frivillig. De velger også selv hvilken bolig de vil flytte til, og hvor den er lokalisert, i alle fall til en viss grad. Markedet vil selvfølgelig være styrende i form av hvilke tilbud som fins, og hvor de ligger. Men de må selv gå aktivt inn i prosessen med å skaffe bolig, og kan akseptere eller avvise tilbudene som kommer. Om noen har behov for en leilighet i en omsorgsbolig, fins det ikke så mange valgmuligheter. Tilbudene som fins i dag er lokalisert nær syke- eller aldershjem, og alle i sjøbygdene. Det er stor pågang, og leiligheter er ikke så ofte ledige, så den som trenger leiligheten må ofte akseptere det tilbudet som gis. Men dette vil antakelig ikke endret seg om leilighetene var lokalisert i markebygdene. Kan det handle om hvordan beboeren skal leve livet sitt i boligen? Er den nære tilknytningen til institusjoner og helsetjenesten med på å påvirke tilbudet? Handler det om historien de eldre bærer på som er knyttet til etnisitet og identitet? Min nysgjerrighet er trigget både faglig og personlig. Som ergoterapeut har jeg mitt faglige fokus rettet mot hverdagslivet til den enkelte. Kanskje det gjennom å se på hvordan liv leves, fins en forståelse av hvorfor det blir så viktig med et eget tilbud lokalisert i markebygdene. Den eldre markasamen har altså opplevd store endringer gjennom et levd liv, både knyttet til samfunnsutvikling og kultur. Og i sin aldersom opplever de fortsatt endringer, og mange av dem knyttet til en sviktende helse og generell aldring. Når helse svikter kan prioritering av aktiviteter gi en pekepinn om verdien aktivitetene har for den enkelte. Behovet for et meningsfylt hverdagsliv vil fortsatt være tilstede. Gjennom å bruke et hverdagslivsperspektiv kan de meningsbærende fenomener som viser seg gi en pekepinn på hva slags behov den eldre markasamen har. Min problemformulering blir:

Hvordan kan hverdagslivet til eldre i markebygdene gi en forståelse av hvorfor de ikke vil flytte til omsorgsboliger i kommunesentra ved sjøkanten?

1.2.1. BEGRENŚINGER

Jeg ønsker å avgrense prosjektet slik at det blir gjennomførbart som en masteroppgave. Omsorgstilbud er et stort felt som det kan sies mye om. Det kan omhandle tilbud i hjemmet, dagtilbud, døgkontinuerlig omsorg: eldre- eller omsorgsbolig, sykehjemsplass, og lignende.

Jeg ønsker å ta utgangspunkt i omsorgsbolig, et boligtilbud hvor beboeren selv ordner med livet og hverdagen sin, og som har mulighet for døgntkontinuerlig pleie ved behov. Dette vil også være det første tilbudet for en som ikke kan klare seg i egen bolig lenger.

Det er naturlig å begrense utvalget aldersmessig. Det hadde vært interessant å se på de ulike tanker og meninger som ulike aldersgrupper har i forhold til omsorgsbolig i markebygdene, men dette vil gi et stort materiale for en masteroppgave. Jeg velger å ta de eldste for meg. Som en del av det å bli gammel, er det naturlig å reflektere rundt hvordan alderdommen skal bli for den enkelte. Tanken på å måtte ta i bruk omsorgstjenesten er antakelig ikke fremmed, og heller ikke tanken på å måtte flytte hjemmefra og inn i en omsorgsbolig. Dette er tanker som er interessant for meg å få tak i, og som jeg kan bruke til å belyse problemstillingen min.

Jeg har avgrenset oppgaven til å omhandle markasamer født og oppvokst i markebygdene i fire utvalgte kommuner. Jeg ville forsøke å begrense området som informantene kommer fra til å være én kommune, i høyden to, om dette er mulig. Jeg ønsker ikke å ha informanter som jeg er i slekt med.

I oppgaven er markasamisk kultur sentralt, og beskrevet tidligere. Markasamisk kultur og norsk kultur fins begge i områdene som oppgaven konsentreres om, og området må derfor betegnes som et flerkulturelt område. Det er vanskelig å trekke skillet mellom hvor en kultur stopper og neste starter (Eriksen and Sørheim 2003). De sier videre at ett syn på kultur er å se på det som lærte ferdigheter og kunnskaper som er miljøskapte. Ofte er det det ukjente, det som folk tar for gitt, som er hovedkjernen i en kultur. I oppgaven har jeg ikke til hensikt å skille mellom ulike kulturer, eller definere hva som kjennetegner ulike kulturer.

Kulturbegrepet er mangfoldig, og vanskelig å definere og også vanskelig å beskrive. I oppgaven vil jeg ikke komme nærmere inn på kulturbegrepet i seg selv, men jeg vil forholde meg til kultur i relasjon til hverdagsliv. I teorikapitlet vil jeg komme tilbake til dette.

1.2.2. REFERANSER

Jeg har valgt å bruke et referanseverktøy kalt EndNote X1, som er lastet ned fra Universitetsbiblioteket i Tromsøs sider. Det er en engelsk programvare. Referansene blir skrevet inn og lagret i programmet, og forfatter markerer hvor i teksten referansen skal være, og programmet skriver inn referansen, og lager referanseliste. Programmet holder også referansene og listen oppdatert underveis i skrivingen. Siden det er engelsk programvare og engelsk tekst, er referansene skrevet på engelsk, for eksempel slik: (Eriksen and Sørheim

2003). For henvisning til sidetall brukes forkortelsen p. for page i stedet for s. for side. Jeg håper ikke dette virker forstyrrende på leseren.

1.3. OMSORGSBOLIG

Omsorgsbolig ble første gang introdusert gjennom en ny låne- og tilskuddsordning i regi av Husbanken i 1994. I et historisk perspektiv er dette altså et ganske nytt tilbud. Kommunal- og arbeidsdepartementet har laget en forskrift som har vært utgangspunktet for retningslinjene for å få offentlig støtte til bygging av omsorgsboliger. Dette innebærer at boligene skal ha en utforming som muliggjør omfattende pleie og omsorg, og som også er tilrettelagt for funksjonshemming, både motorisk, kognitiv, psykisk og knyttet til sansetap, for eksempel syns- og hørselshemmede. Den fysiske utformingen av boligen er altså viktig. Størrelsen er satt til minimum 55 kvm for egen leilighet, eller så kan den også utformes som boenhet med fellesareal. Det presiseres at boligen er beboerens hjem. Det betales ordinær husleie eventuelt med bostøtte. Folketrygden vil dekke utgifter i forbindelse med tilpasning av personlige hjelpemidler og til selve hjelpemidlet, mens hjelpemiddelsentralen har ansvar for formidling og utlån. Dette er de samme rettigheter som de som bor i eget hjem har.

Lokaliseringen av boligen er også presisert. *”Omsorgsboligene bør lokaliseres med tanke på tilgang til viktige nærmiljøfunksjoner og omsorgsbasis, og skal i størst mulig grad ivareta prinsippet om integrering.”* (Rundskriv I-27/97 1997 p. 2). Nærmiljøfunksjoner kan være ulike servicetilbud, som dagligvarer, bank, post, frisør, fotpleie og offentlige tilbud som tannlege, kommunale kontorer, sosialkontor, og helsetjenester. Det skal være mulig å få omfattende pleie og omsorg i omsorgsboligen, noe lokaliseringen i nær tilknytning til omsorgsbasis vil muliggjøre. Boligene vil ikke være fast bemannet med pleie- og omsorgspersonell, og hjemmetjenestene vil bli tildelt som om de bodde i eget hjem.

Prioriterte beboere er eldre som ønsker en mer selvstendig boligform enn den alders- og sykehjemmene gir, og også yngre mennesker med omfattende pleie- og omsorgsbehov. Det presiseres at det er spesielt viktig for de yngre funksjonshemmede beboerne at boligen lokaliseres og integreres i det vanlige bomiljøet, slik at et mest mulig normalt dagligliv muliggjøres. Hva som er et vanlig bomiljø, og hvem bomiljøet er vanlig for, defineres ikke. Jeg vil tro at siden det nevnes i sammenheng med funksjonshemming, skal boligen integreres i bomiljø for funksjonsfriske. Dette prinsippet kan også innbefatte integrering i egen kultur og fellesskap.

Omsorgsboligene er et alternativ til syke- og aldershjem, og målet er å redusere behovet for sykehjemsplasser.

Som en ser av rundskrivet, er det nesten utelukkende de romlige aspektene som vurderes som nødvendige i tilknytning til bolig for eldre, og ifølge Ytrehus har også forskning og utredninger i forhold til eldre og flytting hatt boligstørrelse og boligegenskaper i fokus (Ytrehus 2000; Ytrehus 2004).

2. METODE

Ut fra problemstilling og teoretisk grunnlag, er det naturlig at jeg tar for meg en kvalitativ tilnærming til masteroppgaven. Målet er å søke forståelse for hvorfor markasamene ønsker et omsorgsboligtilbud lokalisert i markebygdene. Jeg ønsker å bruke en hermeneutisk-fenomenologisk tilnærming, for gjennom denne å søke forståelse for fenomener og andre funn i hverdagslivet hos markasamen som enten bor eller er på tur til å flytte i omsorgsbolig.

2.1. TIDLIGERE FORSKNING

Det er til nå ikke gjort mye forskning i forhold til. samer og helse, og enda mindre når det gjelder markasamer og helse. Når jeg søker på Cochrane med søkeord: Sami, lappish, health, culture, indigenous, får jeg ikke relevante treff, til tross for at jeg vet det er gjort forskning i Norge som omhandler samer og helse. Når jeg søker på Ovid Medline på lapp, sami, indigenous, culture, care, elder (Mattingly and Fleming) eller living eller ulike kombinasjoner av søkeordene, får jeg en del treff, men svært få relevante treff, sett i forhold til tema for oppgaven. Når jeg går videre og søker på forskning gjort i forhold til eldre og bolig, og bruker søkeordene elder (Mattingly and Fleming), care, home og place, gjør jeg en del treff. Det fins ikke artikler som omhandler spesifikt tema for oppgaven. Jeg har derfor valgt å lese aktuell litteratur, og bruke litteraturhenvisningene for å skaffe oversikt over forskning gjort på feltet. Jeg har f.eks. tatt utgangspunkt i den nyeste og mest aktuelle litteraturen jeg finner om samisk helse (Nymo 2003; Minde 2004; Tronvoll, Moe et al. 2004) og følge litteraturhenvisningene derfra.

2.2. HERMENEUTISK FENOMENOLOGI

Fenomenologien tar utgangspunkt i den subjektive opplevelsen, altså enkeltmenneskets livserfaring og søker den dype forståelsen og meningen i dennes livsverden. Eller som Husserl uttrykker det: ”gå tilbake till ’sakerna själva’” (Husserl i Bengtsson 2001 p. 25). Det er gjennom erfaringer at fenomener viser seg. Dette vitenskapssynet ser jeg på som sentral i min tilnærming fordi fokuset rettes mot menneskers opplevde hverdagsliv, gjennom enkeltmenneskets historier om levd liv. Fenomenologien blir ikke sett på som en metode i tradisjonell betydning. Hensikten er å la seg lede av fenomener sånn som de viser seg. Intensjonalitetsteorien som omhandler fenomeners rettethet uttrykker at bevisstheten alltid er rettet mot noe. Alt erfares som noe og det vil si at det har mening. Den enkeltes erfaringer gir det mening. Dette gjør at verden er uløselig knyttet til den enkelte, og at mennesket slik er i verden. Livsverden er et begrep brukt innen fenomenologien. Det er den verden mennesket

lever i til daglig, og som det har umiddelbar fortrolighet til og erfaring med. Det handler om væren-i-verden (Thornqvist 2003).

Tolkning skjer på bakgrunn av en forståelseshorisont, som består av erfaringer, oppfatninger og forventninger. Denne forståelseshorisonten er både bevisst og ubevisst – og umulig å unnsnippe (Gadamer 1999). Horisonten innebærer at tolkeren har et ståsted som utgangspunkt for og er med på å forme dens horisont – det vil si at horisonten er egen for den enkelte, og også egen for akkurat her og nå (Thornqvist 2003). Om du endrer ståsted, vil også horisonten endres. Gjennom denne dynamiske prosessen vil selvforståelse kunne utvikles. Fordommer eller forutforståelse er også noe vi har med oss i møter med fenomener. Disse fordommene unnslipper vi aldri, de er alltid allerede tilstede. Den hermeneutiske sirkel beskriver den dynamiske prosessen vi går igjennom for å forstå. Vi pendler mellom helhet og deler, når vi forstår en del, påvirker det helheten. Og når vi forstår mer av helheten, kan dette påvirke forståelsen av delene (Gadamer 1999). Den hermeneutiske fenomenologi vil være den plattformen som min oppgave tuftes på.

2.3. FORFORSTÅELSE OG FORTOLKNING

Subjektet har en sentral plass i denne tilnærmingen, da alt vil ses i lys av den forforståelse den enkelte har med seg – så også med forskeren. Det presiseres at tolkningen skjer med utgangspunkt i den enkeltes forståelseshorisont. Det er viktig å være seg bevisst hvilken fortolkningsramme du har, hvilken forforståelse eller fordom du gjør tolkningene og skaper innsikter ut fra. Et historisk perspektiv vil være aktuelt for å få vite noe om hva som har skjedd forut for møtet mellom forskeren og informanten. Dette kan være med på å bidra til en mer fyldig og nyansert fortolkning av teksten og forståelse av meningsgrunnen i den.

2.4. MIN FORFORSTÅELSE

Jeg var ferdig utdannet ergoterapeut i 1995, og har siden jobbet i ulike stillinger der jeg har brukt min faglige ballast. Som ergoterapeut har jeg fokus på hverdagsliv og daglige aktiviteter, og konsekvenser aktivitetstap som følge av sykdom eller skade har på utførelsen av dagliglivets aktiviteter. Jeg har erfaring fra sykehus, både psykiatri og somatikk, og har jobbet med alt fra nyfødte barn til eldre mennesker. De senere år har jeg hatt fokus på kultur, og søkt faglige erfaringer knyttet til kultur og helse. Først som deltaker i et Fredskorpsprosjekt der jeg jobbet som ergoterapeut med barn på et sykehus i Tanzania i Øst-Afrika i ett år. Dette året gjorde mye med meg, både faglig og personlig. I de senere år har jeg vært prosjektleder for samiske helseprosjekt ved Várdobáiki samisk senter i Evenes. Gjennom dette arbeidet har

jeg igjen blitt kjent med større deler av området, og menneskene der. Jeg har siden da vært prosjektleder for ulike helseprosjektet ved senteret og også søkt om midler til dette prosjektet via senteret. Som en naturlig følge av interessen for kultur og helse, har jeg valgt å gjøre forskningsprosjektet mitt tilknyttet samisk helse.

Jeg er samisk og født og oppvokst i en liten markasamisk bygd i Evenes kommune som heter Snubba på norsk og Duorga på samisk. Min samiske identitet har alltid vært sterk, men som så mange andre har jeg vært påvirket av assimileringspolitikken. Dette har gitt seg utslag i at jeg har norsk som morsmål – og som eneste språk før jeg begynte å lære engelsk på barneskolen. Som så mange andre ville mine foreldre spare oss (meg og mine brødre) for byrden med å lære samisk.

Bygda jeg har vokst opp i, ligger langs E10 – det vil si at den ikke er like avsidesliggende som mange av de andre bygdene. Fornorskningen her kan ha vært mer effektiv, og det gjenværende samiske uttrykket kan være annerledes enn i de andre markebygdene. Som så mange med meg, flyttet jeg hjemmefra for å begynne på videregående skole da jeg var 15 år. Og Snubba har etterpå blitt besøkt i helger og i ferier, helt frem til sommeren 2004, da jeg igjen flyttet hjem. Jeg fikk jobb som prosjektleder i et samisk helseprosjekt tilknyttet Várdobáiki samisk senter, et prosjekt finansiert av Sametinget. Gjennom arbeidet mitt de siste årene, har jeg vært mye i kontakt med de andre markebygdene og menneskene der.

Sosialisering tilbake til egen kultur har vært en spennende prosess, der jeg har blitt oppmerksom på mange aspekter som har vært gjemt og glemt gjennom årene jeg har bodd hjemmefra. Gjennom denne oppmerksomhetskrevene prosessen, har jeg nok fått et mer bevisst forhold til mye av det skjulte og underforståtte som ligger under meningsytringer og handlinger.

Jeg brukte mye krefter den første tiden på å kjenne igjen folk, slektsnavn og hendelser fra tidligere. I begynnelsen var det min egen nysgjerrighet som drev meg, men etter hvert oppdaget jeg at det var viktig også for andre at jeg fikk personer, slekter og hendelser plassert i forhold til hverandre. Folk legger mye energi i å forklare og gjenopprette orden og oversikt. Det var spennende å ha med dette perspektivet i møtet med informantene mine. De var alle opptatt både av å få meg plassert i forhold til seg selv, og også underveis i intervjuene, ble folk som ble nevnt eller pratet om, plassert i et slags nettverkskart relatert til sted og folk/slekter.

Jeg var ung da jeg flyttet hjemmefra, og minnene mine er knyttet til ungdomskulturen. Jeg har hele mitt liv hatt en sterk samisk identitet, men har som så mange med meg i min generasjon, ikke tatt den med meg ut i møtet med sjøbygdene og daža'ene . Da ønsket jeg å bli sett på som norsk og ville ikke likt å bli identifisert med samisk kultur. Dette har nok sammenheng med selvpoplevd erting og mobbing på skolen av de andre elevene, og historier om lærere som behandlet oss fra markebygdene annerledes i negativ forstand enn ungene fra sjøbygdene. Ungdomskulturen i dag er annerledes på mange vis, både generelt, men også spesielt her. Ungdommen er seg sin kulturelle tilhørighet og bakgrunn bevisst, og de er stolte over den. Det ser vi blant annet gjennom samiskundervisning på skolene, både på grunn- og videregående nivå. En egen markasamisk festival, Márkomeannu, er initiert og arrangeres av ungdommene i Evenes og Skånland. Min selvfølelse knyttet til identitet har endret seg gjennom årene, og jeg er i dag stolt over min bakgrunn og identitet. Men jeg overrasket meg selv da jeg oppdaget at jeg kviet meg for å ta på meg kofta og vise meg offentlig i sjøbygdene her. Det kjentes ut som jeg skulle flagge med identitet, og det gjorde meg utrygg. Dette er viktig lærdom å ta med videre for meg, da denne følelsen av utrygghet når det kommer til å vise frem samisk identitet i sjøbygdene, kan uttrykke seg på andre vis i forskningsprosjektet mitt.

Denne skam- eller mindreverdighetsfølelsen kjenner jeg også igjen fra andre sammenhenger, spesielt i møte med norske autoriteter og i finere selskaper. Men det er viktig å skille mellom egne arenaer eller situasjoner der denne følelsen som jeg relaterer til kultur blir trigget, og andres arenaer. Det er jo heller slett ikke sikkert at alle som kommer fra markebygdene bærer på denne følelsen, selv om jeg gjør det. Det kan altså ende opp med gal kontekstualisering (Eriksen and Sørheim 2003). Det vil si at jeg står i fare for å plassere fenomener i feil sammenheng, jeg tolker da ut fra egne verdier, og misforstår meningsytringen. En annen mulig årsak til feiltolkning, kan være at av og til gir man utsagn egne meninger gjennom at det blir gjenkjennbart for en selv, uten at det er den meningen informanten ville gi det (Nielsen and Brottveit 1996).

2.5. UTVALG OG SELEKSJONSKRITERIER

Jeg har gjort et strategisk utvalg, det vil si at jeg har valgt ut personer som jeg tror vil kunne best bidra til å svare på problemformuleringen og målsettingen med prosjektet. Størrelsen på utvalget var i utgangspunktet 4 - 6 informanter. Dette viste seg å være vanskelig å få til, for få meldte seg, og på grunn av tidsmessige hensyn måtte jeg si meg fornøyd med fire informanter.

Jeg ønsket å intervju eldre markasamer, hjemmeboende med funksjonssvikt, som er i kontakt med helsetjenesten og et tilsvarende antall informanter som i dag bor i omsorgsbolig. Jeg fikk tre hjemmeboende og en informant som bodde i omsorgsbolig. Informantene fant jeg gjennom å be helsevesenet om hjelp til å velge ut og invitere de som svarer til seleksjonskriteriene. Etter dette ville de som ønsket å delta ta direkte kontakt med meg gjennom å fylle ut samtykkeerklæringen eller ringe meg uten at hjemmetjenesten trengte å involveres idet.

To informasjonsskriv ble laget, det ene rettet mot de som fortsatt bor hjemme (vedlegg 1) og det andre mot de som bor i omsorgsbolig (vedlegg 2). I tillegg ble samtykkeerklæring (vedlegg 3) for deltakelse i prosjektet skrevet. Alle disse skrivene ble utformet som en del av prosjektbeskrivelsen. Skjema for etisk vurdering av forskningsprosjektet ble fylt ut og sendt til vurdering av Etisk komité (vedlegg 4), og prosjektet ble meldt opp til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD). I samråd med NSD ble informasjonsskriv og samtykkeerklæring utformet³. I desember 2006 hadde bare 2 informanter tatt kontakt, så da bestemte jeg meg for å sende ut purring til beboere i omsorgsbolig. Purringen ble også utformet i samarbeid med NSD (vedlegg 5). Etisk komité hadde ingen anmerkninger til prosjektet. Temaguiden for intervjuene er også godkjent av NSD (vedlegg 6).

Liste over vedlegg:

1. Informasjonsskriv hjemmeboende
2. Inforskriv beboere i omsorgsbolig
3. Samtykkeerklæring som er felles for hjemmeboende og beboere i omsorgsbolig
4. Skjema for etisk vurdering av forskningsprosjekter som vedrører forsøkspersoner/pasienter/klienter/informanter. (hovedskjema)
5. Purring
6. Temaguide, intervju

Markebygdene i de fire utvalgte kommunene omtales som det sentrale markasamiske området. Jeg ønsket i første rekke å få personer fra samme geografiske område, i alle fall samme kommune, slik at det vil være et bedre utgangspunkt for sammenligning av fortellingene til informantene som bor hjemme og i omsorgsbolig. Som avgrensning valgte jeg å lage en prioriteringsliste over kommunene, der jeg forsøkte å få informanter fra den første på listen først, og deretter kontakte neste kommune, og så videre.

³ Godkjenning forelå oktober 2006

Seleksjonskriterier

- Har eller har hatt bostedsadresse i en markebygd.
- Bor eller har bodd i en markebygd i minimum 10 år.
- Funksjonsnedsettelse som kan føre til at han/hun kanskje må flytte til omsorgsbolig i nær fremtid eller som har ført til at han/hun nå bor i omsorgsbolig. Med funksjonsnedsettelse mener jeg fysiske vansker uten kognitive svikt. Dette fordi han/hun vil ha et mer aktivt forhold til spørsmålsstillingen enn en som kanskje ikke trenger å forholde seg til helsevesenet.
- Eldre – det vil si fra 70 år og oppover. Jeg velger å begrense meg til eldre mennesker, ellers vil det bli for mange variabler.

Å ha samisk som morsmål eller andrespråk, eller at noen av foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre snakket samisk, er ikke tatt med som utvalgs-kriterier. Heller ikke å ha samisk identitet eller oppleve tilhørighet til den markasamiske kulturen. Jeg ønsket ikke å ta det med som seleksjonskriterium, da det å stå frem som samisk fortsatt kan være vanskelig for enkelte. Da trengte ikke den enkelte å stå frem med sin identitet overfor helsepersonellet om han eller hun ville delta. I informasjonsskrivet vil det gå frem at dette er et samisk prosjekt, der jeg ønsker å komme i kontakt med samer fra markebygdene. Jeg regnet med at de som opplevde at de er samer, og som ønsket å snakke med meg, meldte seg. Alle informantene som deltok, hadde en sterk samisk identitet.

2.6. GJENNOMFØRING

I oktober 2007 kontaktet jeg leder for Pleie- og omsorgstjenesten i den første kommunen for å informere om prosjektet og be om hjelp til å finne informanter etter utvelgelses-kriteriene. Jeg fikk godkjenning for dette, og ble anbefalt å ta kontakt med de to lederne for Hjemmetjenesten. Jeg fikk kontakt med den ene lederen forholdsvis raskt, og informerte om prosjektet både muntlig og per e-post. Hun informerte om prosjektet på personalmøte og der var det flere av de ansatte som hadde hatt betenkeligheter med å dele ut informasjonsskriv og samtykkeerklæring til aktuelle brukere. Dette ble begrunnet med at det varierte om brukerne ville vedkjenne seg å være samisk eller ikke, og dette kunne også variere fra dag til dag. Men siden dette er en invitasjon til å delta i et forskningsprosjekt der utvelgelsen baserer seg på et geografisk område og ikke identitet, og der hjemmetjenestens rolle er å formidle kontakt, kunne de påta seg dette. Den andre lederen fikk jeg kontakt med etter mange forsøk. Også hun

fikk informasjon om prosjektet både muntlig og skriftlig. De to lederne hadde til sammen 6 beboere i omsorgsbolig og 13 hjemmeboende brukere som svarte til utvelgelseskriteriene. Lederne fikk informasjonspakker i uadresserte konvolutter som inneholdt informasjonsskriv, samtykkeerklæring og frankert svarkonvolutt tilsvarende ønsket antall for utlevering i midten av oktober 2007. Disse skulle deles ut til de som svarte til seleksjonskriteriene. I slutten av oktober meldte den første informanten seg, en hjemmeboende kvinne. Jeg tok straks kontakt med henne per telefon.

I midten av november var det ikke flere enn denne ene informanten som hadde meldt seg. Jeg tok kontakt med Pleie- og omsorgsleder i den neste kommunen og informerte om prosjektet muntlig og per e-post med prosjektbeskrivelse som vedlegg. Jeg og ba om hjelp til å finne informanter ut fra seleksjonskriteriene. Han ville selv ta kontakt med leder for hjemmetjenesten og informere henne om prosjektet, og ville komme tilbake til meg når de visste hvor mange som svarte til kriteriene. Etter en uke uten at jeg hørte fra han, tok jeg kontakt med han igjen per e-post. Han svarte på e-posten og ba meg om å ta direkte kontakt med leder i Hjemmetjenesten. Jeg fikk tak i henne etter noen dager, og 27. november var det klart at de hadde 2 beboere i omsorgsbolig og 10 hjemmeboende brukere som svarte til kriteriene. Jeg sendte informasjonspakker til henne umiddelbart som de skulle levere til de aktuelle brukerne.

I tillegg valgte jeg å kontakte de to resterende kommunene også, da jeg var blitt bekymret for at denne fasen ville ta for lang tid. I den tredje kommunen var leder syk, de ba meg ta kontakt om en uke. Helse- og sosialsjef i den fjerde kommunen ble informert muntlig om prosjektet, og satte meg direkte i kontakt med leder for Hjemmetjenesten. Hun visste at de hadde mange som ville svare til kriteriene. For å effektivisere, foreslo hun at jeg skulle sende henne materiale, så skulle hun selv lage informasjonspakke til de aktuelle, ca. 15 stykker. Aktuelt materiale ble postlagt samme dag.

Leder for Pleie- og omsorgstjenesten i den tredje kommunen, var svært vanskelig å få tak i. Jeg prøvde å kontakte henne nesten daglig frem til jeg nådde henne 6. desember. Da ville hun at jeg skulle kontakte leder ved Hjemmetjenesten i distriktet som var ansvarlig for den eneste markebygden som fins i kommunen. Jeg forsøkte å ringe og sende e-post, men fikk ingen respons på henvendelsene.

Den 13. desember fikk jeg en samtykkeerklæring fra en informant i den andre kommunen, en kvinne som bodde hjemme. Jeg tok umiddelbart kontakt med henne for videre avtaler.

Det viste seg å være vanskelig å få tak i informanter. Ut fra tidsplan skulle datainnsamlingen være ferdig i oktober 2007, og det var allerede desember. Jeg hadde fått to hjemmeboende informanter, og trengte i tillegg en til to som bodde i omsorgsbolig. Ut fra prosjektbeskrivelsen ønsket jeg tre til fire informanter, gjerne både kvinner og menn. Jeg valgte derfor å sende purring til de informantene som bor i omsorgsbolig i de kommunene der informasjon har gått ut til de aktuelle brukerne av hjemmetjeneste. Siden jeg til da ikke hadde fått kontakt med leder i distrikt i den tredje kommunen, valgte jeg å utelukke denne kommunen. Jeg tok kontakt med Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD) og fikk godkjenning for å sende ut purring til beboere i omsorgsbolig. De anbefalte ikke mer enn to purringer. Jeg kontaktet hjemmetjenesten i de aktuelle kommunene og fikk sendt dem informasjonspakker med purringer som de leverte ut. Den ene av de som skulle motta purring, var litt under 70 år, men vi valgte å sende purring til henne allikevel.

I romjulen fikk jeg telefon fra en beboer i omsorgsbolig som ville ha litt mer informasjon om prosjektet. Han ville gjerne delta og ga et muntlig samtykke, men ønsket å vente litt med å bli intervjuet. I midten av januar fikk jeg skriftlig samtykke, og tok umiddelbart kontakt med han.

Under intervju med første informant, var hennes ektemann tilstede. Han fulgte med i intervjuet, og ble engasjert og valgte etter hvert å bidra med sine synspunkter underveis. For å kunne benytte meg av hans utsagn og samtidig få utdypet det mer, valgte jeg å kontakte han for å spørre om han kunne være informant. Det ønsket han, og dermed hadde jeg fått tre hjemmeboende informanter, derav to kvinner og en mann, og en mannlig beboer i omsorgsbolig.

Jeg har mottatt støtte fra Sametinget til gjennomføring av prosjektet. Verken i utlysningstekst, søknad eller i tilsagn legges det føringer om hvordan prosjektet skal gjennomføres, eller hva resultatet skal være. Det er viktig å reflektere over det etiske dilemma dette kan føre til, slik at jeg som forsker er klar over det og ikke lar prosjektet styres av det.

2.7. FORSKNING I EGEN KULTUR

Tradisjonelt feltarbeid har vært gjort av samfunnsvitenskapene, for eksempel av antropologene. De kom utenfra for å studere mennesker eller kulturer, og slik fikk de en nødvendig distanse til kulturen. I denne distansen ligger en form for uvitenhet gjennom at de ikke er kjent med den virkelighet som skal studeres. I dette perspektivet kan en si at forutforståelsen av en kultur vil kunne sperre tilgangen til informasjon om aktørenes eller informantenes meningsforståelse og kunne representere en feilkilde. Gjennom å være ukjent,

vil forskeren kunne avpersonifisere dataene, og slik gjøre dem objektive. Objektiviseringen vil gjøre det være mulig å skape vitenskapelig kunnskap, eller objektiv kunnskap. Det vil si forskeren observerer, og for å skape kunnskap, må forskeren selv defineres ut av erkjennelsesprosessen, og være nøytral og objektiv. Forskerens forutforståelse kan være en mulig feilkilde, og må håndteres. Feltarbeid i egen kultur er av nyere dato. Arena for disse feltarbeidene kan være egen arbeidsplass, samme grunnutdanning og/eller spesialfelt som forskeren, eller samme etniske kultur (Paulgaard 1997).

I feltarbeid i egen kultur vil forskeren umulig kunne inneha en slik posisjon som ukjent og uvitende eller ikke-vitende. Men vil en forsker noensinne kunne være uten forutforståelse eller være ikke-vitende? Vi kan si at forskerens forutforståelse er en forutsetning for innsikt. Og da vil det jo si at en forsker som står fjernt fra sine informanter eller den kulturen han studerer, opplever denne manglende forutforståelsen som et hinder for å skaffe seg innsikt. Det viktigste av alt er nok at forskeren er klar over at erfaringer og kunnskaper både gir innsikt og forståelse, og kan samtidig være til hinder for dette. Dette vil være aktuelt både for den forskeren som studerer innenfor egen kultur, og den som kommer utenfra.

2.7.1. KULTURELL FORTROLIGHET

En enkelt handling definerer en "verden". Den verden en handler med hensyn på, er innlemmet i den verden som en handler innenfor. Uten forstand på verden, har en heller ikke forstand på folk. Når du kjenner deres verden, kjenner du deres sjel. Hvis mennesket selv er fremmed for den verden aktøren handler innenfor, er mennesket også fremmed overfor det han retter sitt blikk mot og handler med hensyn på. Og dermed er mennesket også fremmede for selve handlingen som han gjør. Ikke bare en handling, men også en reaksjon har sin verden (Meløe 1997).

Kulturell fortrolighet utvikles og oppleves gjennom daglige gjøremål, den bygger på kunnskap og erfaringer som ikke alltid er like synlig for oss selv (Paulgaard 1997). Denne kulturelle fortroligheten kan også kalles for ordløs eller taus kunnskap. Det er ofte ordløst fordi det ikke er et bevisst forhold til det, det er det som blir tatt for gitt (Nielsen and Brottveit 1996). Kulturen kan også være noe som sitter i kroppen, i det ubevisste, og ikke først og fremst i hodet (Eriksen and Sørheim 2003). Hjemmeblindhet eller kulturell blindhet kan komme som en følge av kulturell fortrolighet. Om forskeren har et ureflektert forhold til disse kunnskapene og erfaringene, kan det føre til at viktige forhold blir oversett, og ikke tatt med i tolkningen. Tolkningen forutsetter distanse for å kunne se over denne fortroligheten, og forhindre slik blindhet (Paulgaard 1997).

Jeg er selv same og har kjennskap til kulturen her, og må betegnes som en som er innenfor (Paulgaard 1997). Distansen som kreves for å kunne oppnå positivismens vitenskapelige krav er utenfor rekkevidde, da jeg ikke er objektiv og nøytral i den forstand at jeg ikke kan opptre som ikke-vitende. Men jf. fenomenologien (Thornqvist 2003) er ingen mennesker uten erfaringer og kunnskap, ei heller positivistiske forskere. Gjennom kunnskap og erfaringer vil vi være i stand til å tolke og skape innsikt, og erfaringer og kunnskap er derfor nødvendige for å kunne forske.

Gjennom fortroligheten til hverdagslivet i den kjente kulturen, vil jeg som forsker ha en innenfra-kunnskap eller empiri der gjenkjennelsen av meningsaspekter vil gi mulighet til å forstå hva informanten legger i uttrykk eller uttalelser. En av informantene kom inn på læstadianismen, og reflekterte rundt hvordan det ville være for læstadianerne å bo i omsorgsbolig. Som innenfra med god kjennskap til læstadianismen og forholdet naboer og slektninger har til dem, kunne jeg lettere forstå hva informanten mente. Til tross for at informanten selv ikke er læstadianer, bærer hun med seg en stor respekt for religionen og de normer og regler som er religiøst betinget. Det kan være å holde søndagsfred, arbeidet får ligge. Dette kan selvfølgelig også ha med at de fleste trengte denne hviledagen etter en ukes hardt slit. Men fremdeles regnes for eksempel strikking og annet håndarbeide som arbeid og utføres ikke på søndager. Et annet eksempel er kunnskap om religiøse uttrykk som for eksempel at kvinner har langt hår og går i skjørt. Det ville berøre mine informanter også om de opplevde at en læstadiansk kvinne fikk klippet håret sitt for å gjøre det mer lettstelt for personalet.

2.7.2. *KJENT KULTUR, MEN IKKE EGEN KULTUR*

Studier av kjent kultur innebærer ikke det samme som å studere egen kultur (Paulgaard 1997). Sagt på en annen måte, er man mer eller mindre hjemme i feltarbeidet, men aldri helt hjemme (Nielsen and Brottveit 1996). Det som er kjent for forskeren, trenger ikke å være like kjent for den som forskeren studerer. Kjønnroller, tidsmessige endringer/utvikling, ulike sosiale roller, alder for eksempel er aspekter som kan være forskjellige hos forsker og informanter. Men allikevel kan lokale uttrykk, kulturelle koder, hendelser, historier, personer være felles. Ingen av mine informanter kommer fra samme bygd som meg. Vi er ikke i slekt. Det er sannsynlig at de kulturelle uttrykkene varierer mellom bygdene. Språklige variasjoner fins, og ett eksempel på det er det samiske ordet for blodklubb. Informantene mine kaller det for *gumba*, mens i min bygd kalles det for *ruhppan*.

2.7.3. *MAKT*

Maktforhold kan sette spor i mennesker, spor som ikke uttrykkes med ord. Forskerens nærvær kan for eksempel være med på å definere et rom som offentlig. Gjennom dette kan språket som brukes, makthavernes språk, savne begreper for viktige sider av gruppens indre liv (Nielsen and Brottveit 1996).

Et svar på opplevelsen av maktesløshet, kan være politisk engasjement. I vårt område har det vært flere som har vært politisk aktive, og stått på barrikadene og sloss for å fremme det samiske i området. Den samepolitiske utviklingen utover 1970 og -80 tallet ble betegnet som en vårløsning (Gaski 2000), og kalles også for ČSV⁴. De kjempet for å fremme det samiske, få fokus på samisk språk, kultur og egenverd. Fremdeles er mange av de som da sto på barrikadene, engasjert i samisk politikk i dag, og gjør seg fortsatt bemerket i området. Det er også flere av dagens samepolitiske partier som er svært aktive og engasjerte i området. Jeg har lagt vekt på dette når jeg skulle velge informanter og tema, slik at jeg oppleves som politisk uavhengig. Jeg ønsker ikke å gi inntrykk av at jeg velger side (Nielsen and Brottveit 1996). Fordelen er at jeg aner hvor grensene går, men ulempen er at dette kanskje ikke er bevisst, jeg kan være hjemmeblind.

2.7.4. *KONSEKVENSER AV FORSKNING I EGEN KULTUR*

Når jeg som er kjent i kulturen og informantene kjenner til meg og til arbeidet mitt på Várdobáiki, forsker her, vil antakelig folk være mye mer bevisst hva som blir skrevet. Jeg vil bli stilt til ansvar for resultatet av forskningen. Om jeg presenterer forståelse eller empiri som ikke stemmer overens med det som forventes eller gjenkjennes, vil jeg bli ansvarliggjort og dette vil gå ut over min videre eksistens og liv i området. Og mest sannsynlig også min familie og min slekt, da denne tilknytningen vektlegges her. Så jeg vil dermed sette mye mer på spill, både faglig og personlig.

Min kjennskap til kulturen og samfunnet vil også kunne virke som døråpner for meg og skaffe meg adgang til områder som fremmede ikke ville slippe til. I vår kultur fins en hverdagstro⁵ som ikke kun er religiøst betinget. Det kan bli vanskelig for en utenforstående å få tilgang til disse fenomenene, da det ikke snakkes om det til fremmede. Dette kan være ”læsing”⁶ som er

⁴ ČSV tre samiske bokstaver som fikk ulike paroler knyttet til seg, f. eks. Čájehehket Sámi Vuoiŋŋa (Vis samisk ånd) og Čohkkejehket Sámiid Vuitui (Samle samene til en seier).

⁵ Hverdagstro som av andre gjerne benevnes som overtro. Jeg ønsker ikke å bruke denne benevnelsen, da den henspeiler til overnaturlige fenomener og magi, og er negativt ladet. Så videre i oppgaven, bruker jeg hverdagstro når jeg snakker om disse fenomenene.

⁶ ”Læsing” er behandling eller lindring som skjer gjennom tankens kraft, eller ved hjelp av andre makter.

en alternativ behandling som noen utvalgte har kunnskap om. Dette kan også komme til uttrykk gjennom en skjebnetro, at noe er bestemt fra før og av høyere makter. Det kan også være varsler, skrømt, og annet (Myrvoll 2008). På den andre siden, vil jeg komme i et etisk dilemma om jeg skulle velge å fokusere på slik kunnskap eller fenomener. Jeg er jo en del av denne kulturen, og tror jo også på disse fenomenene. Men som innenfor vet jeg jo hvor grensene går, hva jeg kan formidle og hva jeg bør la være.

Analysen av kulturelt betingede aspekter kan være utfordrende også for forskeren, og vanskelig å forstå og forholde seg til rent intellektuelt. Jeg vil da stå i fare for å forråde min samiske kultur (Mathisen 2003) være for kritisk eller gå veldig i forsvar. Dette er lite funksjonelt i forhold til tolkningen og derfor også forskningen. For å skape nødvendig avstand, vil samtaler med veileder være nyttige (Paulgaard 1997).

2.7.5. ROLLER

Det er viktig å være bevisst sin rolle som forsker i møte med informantene (Field 1991). Det kan også betegnes som posisjonering innenfor den sosiale konteksten (Paulgaard 1997), og reposisjonering underveis kan være nødvendig. Ved å bruke sin egen kjennskap om kulturen, vil en lettere kunne velge en hensiktsmessig posisjonering. Rollen eller posisjoneringen skal skaffe forskeren adgang til felten gjennom andre kanaler eller posisjoner enn det han i utgangspunktet har. Det anbefales å velge den rollen som tilsvarer den forskeren er mest interessert i å studere. Jeg ønsket ikke å gjennomføre intervjuene på kontoret mitt ved Várdobáiki samisk senter, da dette kunne gi meg en uønsket status og påvirke maktforholdet mellom meg som forsker og informanten. Gjennom å komme hjem til informantene, er jeg gjest i deres hjem, og påvirke rollene våre.

I min nåværende jobb, er jeg prosjektleder i et samisk helseprosjekt. Jeg er i kontakt med både kommunehelsetjenesten, institusjoner og brukere i gjennom mitt virke. Jeg har derfor allerede etablert en rolle i forhold til dem alle, men rollen er knyttet til arbeidshverdagen. Min rolle som ansatt ved senteret, er altså allerede etablert, og jeg har valgt å bruke Várdobáikis logo på brev og konvolutter. Dette gjorde jeg for å styrke tilknytningen til den samiske kulturen.

Det tilrådes å unngå nære vennskap i felten (Adler i Nielsen and Brottveit 1996). Jeg kjente ingen av informantene privat selv i utgangspunktet, og har ikke kontakt med dem som privatperson etter intervjuene heller. To av informantene fortalte om ensomhet og alle inviterte meg på besøk også etter intervjuene. Jeg poengterte at jeg var der som forsker, og at jeg ville ta kontakt i tilknytning til oppgaven ved behov. Jeg har møtt en av informantene som

deltok i et av Várdobáikis arrangement jeg ledet. For ikke å bryte taushetsløfte, hilste jeg på henne som vanlig, men nevnte ikke intervjuet.

2.7.6. SAME

Både gjennom min jobb og privat, er jeg opptatt av og engasjert i å fremme samiske kultur, spesielt markasamisk kultur. Siden det er ambivalente følelser knyttet til samisk identitet i området, kan det for noen oppleves som provoserende å bli kontaktet av meg. For andre vil kanskje min samiske tilknytning og mitt engasjement for samiske saker, føre til at de snakker om hendelser som berører samisk kultur. Alle informantene var åpne og snakket om det å være samisk og opplevelser knyttet til dette. Jeg tror at det å være samisk selv hadde positiv innvirkning på samtalene. Om noen skulle reagere negativt på å bli kontaktet av meg, så ville de ikke samtykket i å delta i prosjektet. Jeg har ikke opplevd negative ytringer eller henvendelser tilknyttet prosjektet i etterkant.

2.8. INFORMANTENE

Det meldte seg tre informanter, to kvinner og en mann, derav to som bodde hjemme og en i omsorgsbolig. En fjerde informant ble innlemmet i prosjektet etter at han ble med i ett av intervjuene jeg gjorde med informant 1. Alle er over 70 år, og har bodd i markebygdene, 3 av dem hele sitt liv, mens fjerde har reist til sjøs og vært hjemme ved landligge og i ferier. Alle seleksjonskriteriene er oppfylt. Jeg hadde i utgangspunktet ønsket å ha flere informanter som bodde i omsorgsbolig, men av tidsmessige hensyn var ikke dette mulig. Kjønnfordelingen er lik, så det gir et mer nyansert bilde av blant annet kjønnsroller enn om fordelingen hadde vært skjevfordelt.

Jeg vil presentere dem i egne avsnitt, og kaller dem informant 1, 2, 3 og 4.

2.8.1. INFORMANT 1

Dette var den første informanten som meldte seg. Hun er en kvinne, hjemmeboende sammen med sin ektemann. Hun har barn. Hun og ektemannen bor i egen bolig. De har hatt gårdsbruk, men driver ikke gårdsbruket lenger. I tillegg har hun hatt lønnet arbeid. Hun fikk også et engasjement grunn av sin samiskspråklige kompetanse da et kulturelt tilbud skulle bygges opp.

2.8.2. INFORMANT 2

Informant 2 var den andre informanten som meldte seg. Hun er enke og har barn. Også hun bor i eget hus. Hun og mannen hadde gård, som nå er avviklet.

Informant 2 og min mor er bekjente, men har tilnærmet ingen sosial kontakt med hverandre nå. De prates når de tilfeldigvis møtes.

Da jeg kom til intervjuavtale, ba hun om hjelp til å få hentet medisiner på apoteket. Vi kjørte til apoteket og tilbake igjen. Underveis pratet vi om løst og fast. Vi startet intervjuet da vi kom tilbake.

2.8.3. INFORMANT 3

Informant 3 ringte meg i romjulen 2006 etter at jeg hadde sendt ut purring til beboere i omsorgsbolig for å få mer informasjon om prosjektet. Han ønsket å melde seg, men ville gjerne vente med intervjuet. Da jeg mottok samtykkeerklæring tok jeg umiddelbart kontakt med han, og vi gjorde en intervjuavtale.

Han er en mann, er ugift og har barn som han ikke har kontakt med. Han den eneste som bor i omsorgsbolig og hadde bodd der i nesten ett år da vi gjennomførte intervjuet.

Informant 3 har reist utenriks og i ferier og landligge, dro han tilbake til barndomshjemmet i markebygda. Foreldrene hadde gård, og der hjalp han til med slåttonn og annet arbeid. Dette fortsatte han med til ut på åttitallet da han gikk i land for godt. Han overtok huset og bodde der til han ikke kunne bo hjemme lenger av helsemessige årsaker.

2.8.4. INFORMANT 4

Informant 4 er ektemannen til informant 1. Han var tilstede under første intervju med informant 1, og ble engasjerte i samtalen og deltok. Første gangen han deltok, dreide samtalen seg om omsorgstilbud i markebygdene. Det skjedde flere ganger at han kom med egne bidrag. Metodisk ble dette et problem, siden det ikke er mulig å utelukke hans bidrag. Både kona og jeg forholdt oss til hans utspill og ble påvirket av det. Hans har påvirket data, og kan ikke bare fjernes. Uten samtykke fra han ville jeg ikke kunne bruke innspillene hans. Det ble derfor naturlig å spørre om han ville være informant, noe han takket ja til og signerte samtykkeerklæring. Et eget intervju ble gjennomført med han, igjen hjemme hos dem, nå med kona tilstede. Hun deltok også underveis i intervjuet.

2.8.5. GENERELT

Jeg vurderte å gjøre oppfølgingsintervju med både kona og mannen uten ektefelle tilstede. Da hadde jeg valgt å invitere informanten til mitt kontor. Begge har dårlig helse, den ene bruker rullestol og den forflytningshjelpemiddel og den andre har svært vondt i ryggen, så av helsemessige årsaker fant jeg det uaktuelt å be dem om å komme til meg. Jeg vurderte også å be om å få gjøre intervjuene hjemme hos dem, men bare med den ene tilstede. Dette ble

forkastet av etiske årsaker – ektefellen hadde da måttet forlate hjemmet eller oppholde seg på et annet rom mens intervjuet ble gjennomført. Siden jeg allerede har vurdert at de bør slippe å forlate hjemmet av helsemessige årsaker, kan jeg ikke foreslå dette.

Informant 1, 2 og 3 og jeg kjenner hverandre fra tiltak jeg har gjennomført og fortsatt gjennomfører i regi av Várdobáiki samisk senter. Informant 3 kjenner min mor. Informant 4 kjente til navnet mitt fra flygeblader jeg sender ut månedlig. Vi har også har felles kjente.

2.9. INTERVJUENE

Det var naturlig å velge forskningsintervju som metode for datainnsamling ut fra det teoretiske perspektivet jeg har på forskningen. Forskningsintervjuet er basert på den hverdagslige samtale eller konversasjon, men jeg som forsker har en faglig dimensjon og en klar hensikt med samtalen. Jeg har valgt å gjøre det Kvale kaller et halvstrukturert livsverden-intervju (Kvale 1997 p. 21) der jeg innhentet beskrivelser av den eldre markasamens hverdagsliv, som etterpå ble fortolket. Jeg hadde i forkant reflektert over hvilke temaer jeg ønsket å få belyst, og ut fra dette laget en intervjuguide (Kvale 1997; Trost 2005) bestående av 5 tema i tillegg til innledningen. Temaene er:

1. Hverdagsliv før funksjonssvikt
2. Hverdag med funksjonssvikt hjemme
3. Hverdag i omsorgsbolig
4. Fremtidsutsikter
5. Samisk kultur

Tema 3. Hverdag i omsorgsbolig, var todelt - den ene var aktuell for den som bodde hjemme og den andre delen var aktuell for den som bodde i omsorgsbolig. For den som bodde hjemme ønsket jeg å høre om forventningene knyttet til hverdagsliv i omsorgsbolig, og for den som bodde i omsorgsbolig, ønsket jeg å høre om erfaringene fra hverdagslivet der. Intervjuguiden innholdt også forslag til spørsmålsstillinger og undertema som skulle berøres gjennom intervjuet.

I tillegg til intervjuguiden hadde jeg et skjema med generelle opplysninger som navn, alder, sivil status, eventuelle barn, bosted nå og oppvekststed, etnisk tilhørighet, diagnose/plager og lignende.

Jeg hadde intervjuguiden og skjema med generelle opplysninger tilgjengelig under alle intervjuene, og hadde gått grundig gjennom tema og innhold på forhånd (Trost 2005 p. 50).

Tre av informantene mine uttrykte at de har samisk som morsmål, men i dag er hverdagsspråket deres norsk. Jeg kan en del samisk, men språket mitt er tillært i voksen alder. Jeg behersker ikke den lokale dialekten. Det var derfor ikke mulig for meg å gjennomføre intervjuer på samisk selv. Jeg har fra tidligere erfart at de fleste snakker norsk som hverdagsspråk, også blant den eldre generasjonen i markebygdene. Jeg tok derfor sjansen på at intervjuene kunne gjennomføres på norsk og at dette ikke ville påvirke data i større grad.

2.9.1. UNDERVEIS

Det ble gjort digitale opptak av intervjuene med en mp3-spiller kjøpt inn spesielt for dette. Flere hadde anbefalt meg å bruke en slik spiller i stedet for f. eks. en diktafon, da lyd kvaliteten er svært god, og lagringskapasiteten særdeles god slik at du kan gjøre lange intervjuer uten å få problemer. Utstyret var altså nytt for meg, og til tross for at jeg hadde prøvd dette ut flere ganger før første intervju, fikk jeg problemer. Jeg måtte avbryte første intervju, da jeg ikke fikk spilleren til å fungere. Neste intervju hos samme informant, var jeg opptatt av utstyret i starten, og måtte stadig sjekke at den tok opp. Uheldigvis har jeg kommet til å sette opptaket på pause, og dette oppdaget jeg ikke før etter 45 minutter. I samråd med informanten, valgte vi å gjøre intervjuet om igjen umiddelbart. Spontaniteten i samtalen ble påvirket av dette, og dette preget både fortellingene til informanten, og mine spørsmålsstillinger.

Jeg gjorde feltnotater underveis som omhandlet kroppsspråk, blikkkontakt, hendelser, og andre opplysninger jeg vurderte som relevante for analysen. I tillegg reflekterte jeg over intervjuet og intervjusituasjonen umiddelbart etter gjennomført intervju. I ett tilfelle gjorde jeg dette underveis også, da informanten trengte en liten pause.

Underveis i samtalene, valgte jeg av og til å speile det som informantene sa gjennom å gjenta eller referere det de nettopp hadde sagt. Dette for at de selv skulle kunne vurdere om det jeg hadde skjønnet av deres meningsytring, stemte med hva de hadde ment å uttrykke. Jeg hadde også håpet at det kunne anspore til videre refleksjon. De fleste ganger resulterte dette i bekreftelse fra informanten, men i svært liten grad som ansporing til videre refleksjon. Det kan også ha bidratt til å stoppe refleksjonen de var inne i, gjennom avbrytelsen som dette kunne oppfattes som. I de tilfellene der jeg fikk en slik følelse, valgte jeg å spørre for slik å anspore dem til videre fortelling og refleksjon.

I forberedelsene til intervju, hadde jeg tenkt gjennom spørsmålsstillingene mine. Jeg er klar over at det kan være vanskelig å snakke om de mange selvfølghetene som hverdagslivet

består av, nettopp fordi de er så selvfølgelige og fordi vi har et ureflektert forhold til dem. Spørsmålene er derfor åpne, og når de kom inn på interessante tema, stilte jeg oppfølgingsspørsmål og ba om utdyping. Jeg har også brukt eksemppler på daglige aktiviteter for å få penset dem inn på det jeg ønsket å høre om. Dette kan ha vært med på å begrense dem, istedetfor det som var hensikten, å få dem igang. Dette gjaldt spesielt informant 2. Men gjennom spontane historier og fortellinger får de uttrykt det som er viktig for dem. Dette har vært viktig i analysen, der jeg har brukt begge deler for å få en balansert forståelse av tema.

I opptaket av intervju med informant 1, stiller jeg svært mange spørsmål på en gang. Siden dette var andre gang vi gikk gjennom intervjuet (på grunn av problemer med opptak), var jeg ikke oppmerksom nok på dette. Under første intervju kan jeg ikke huske at spørsmålene ble stilt slik. Jeg etterspør også enkeltfortellinger i intervjuet, slike som jeg husker kom spontant frem under første intervju. Det kan virke som jeg siler det jeg vil høre om, men det ble en kunstig situasjon på grunn av problemene med opptaket. Jeg valgte derfor å gjøre enda ett intervju med henne som supplement til dette første.

Det var mye latter og glede i intervjuene. Jeg har hatt et bevisst ønske om at intervjuene ikke skulle bli formelle og stive, og latter kan virke oppmykende og beroligende. Flere av informantene uttrykte også bekymring for at de ikke skulle være flinke nok, oppfylle mine forventninger i forkant av intervjusettingen. Jeg gikk gjennom hensikten med intervjuet for å fjerne dette prestasjonskravet fra dem. Det ble viktig for meg å ufarliggjøre situasjonen og skape en god stemning og for meg var det naturlig å bruke humor da jeg av natur har lett for å le. Tre av informantene kjenner jeg fra jobb i helseprosjektet. Rollen og væremåten fra tidligere møter/treff, er lett å ta med seg i denne nye settingen, og opprettholdes kanskje både av meg og informantene. Humoren og latteren ble igangsatt både av meg og informantene underveis. Jeg hadde ikke noen følelse av at informantene følte seg latterliggjort, eller at de ikke ble tatt på alvor. Men dette er selvfølgelig en mulighet. Latter og humor kan ha vært med på å stoppe for videre utdypning av tema, noe jeg må ta høyde for i analyse og refleksjoner.

2.9.2. VALG AV STED FOR INTERVJU

Siden tema for intervjuene var hverdagsliv hjemme hos informantene, ønsket jeg i utgangspunktet å få gjøre intervjuene hjemme hos dem. Ut fra seleksjonskriteriene, hadde alle informantene funksjonstap, men jeg hadde ingen kunnskap om hvilke funksjonstap den enkelte hadde. Jeg visste derfor ikke om det ville være vanskelig for dem å komme seg til et mer nøytralt lokale. Siden lokalene kan ha innvirkning på troverdigheten i forhold til data

(Trost 2005 p. 44), ønsket jeg at alle intervjuene skulle utføres på en plass som hadde tilnærmet lik verdi for alle informantene. Jeg ønsket for eksempel ikke at noen intervjuer gjennomførtes på mitt kontor, mens andre var hjemme hos informanten. Jeg valgte derfor ikke å la informantene velge sted for intervjuene, men ba om å få gjennomføre dem hjemme hos dem.

2.9.3. *TRANSKRIPSJON*

De digitale intervjuene ble gjort om fra muntlig til skriftlig form gjennom transkripsjon. Prosessen var møysommelig og tok lang tid. Av helsemessige årsaker, måtte jeg skaffe pedalstyring for avspilling av teksten etter første intervju, noe som tok uforholdsmessig lang tid. Jeg kom derfor sent i gang med transkripsjonen av de resterende intervjuene.

Jeg valgte å skrive ut intervjuene på dialekt, med følelsesmessige ytringer: sukk, latter, jeg markerte korte pauser med tegn: ..., og lengre pauser med kommentar i kursiv, noterte hendelser slik at de kunne rekonstrueres etter feltnotater og lyder i rommet, samt støtteord og andre ytringer: mhm, hm, hja, og lignende. Jeg ønsket ikke å omformulere eller fortette uttalelsene i denne fasen, da jeg ikke ville miste informasjonen som kan være nyttig i analysen (Kvale 1997). Støtteordene og bekreftelsene virket ikke som de hemmet videre samtale eller refleksjon hos informantene. Det første intervjuet ble transkribert rett etter at intervjuet var gjort. Jeg ble da oppmerksom på min bruk av disse støtteordene, og det virket som det var unaturlig mange slike bekreftelser. I det neste intervjuet, forsøkte jeg å være meg bevisst bruken og fjerne dem fra samtalen i den grad det var mulig. Den naturlige flyten i samtalen ble påvirket av dette, enten fordi jeg var så bevisst mitt eget språk og bruk av ordene at jeg smittet informanten, eller fordi de fungerte som bekreftelse og pådriver for den videre samtalen. Så jeg fortsatte å bruke dem, men reduserte frekvensen.

Underveis i transkripsjonsprosessen, vokste det frem en utfordring. Når jeg skriftliggjorde det muntlige språket, så jeg at noen av setningene og meningsytringene ble vanskeligere å forstå for meg. Det virket som at det samiske språket ”skinte gjennom”. Eksempler på dette er at noen av subjektivene i bestemt form ikke fulgte riktig kjønn⁷, eks ” (...⁸) *man kan flyge over den såret*”; ”*Der kor slekta din bor.*”; ”... *den der fjellet der, ikkje den men...*”. Noen av uttalelsene ble uforståelig for meg, til tross for at jeg underveis mente jeg skjønnte hva som ble sagt. For eksempel: “(...) *Veit du, når de bodde der, så hadde de vakt på ømme plassa. (...)*”, “*Nei, æ vil ikkje sei at det va annerledes. Det einaste va nu det at du kunne snu, du kunne lite*

⁷ På samisk bøyes ikke substantiver i kjønn, han- og hunkjønnspromomen fins heller ikke.

⁸ Markerer at noe tekst er utelatt fra sitatet.

norsk. Det va annerledes.” eller “Det betyr det på den måten, alle saman e ikkje ens! Du kan jo ta her. Her e nån dažak her. Og her e mykje forskjell mellom dažak og sapmie. Og det va overalt. Og du ser nu, en eksempel, du ser nu xx⁹, der datt det ut, samisk. De e ikkje sama meir der. Ja, kor det kjem ifrå? Endå, endå, endå veit de at de e sama.” Når jeg har blitt usikker på at jeg forstår meningen med uttalelsene underveis i intervjuet, har jeg spurt om utdyping eller forklaring. I noen tilfeller forsto jeg mer, andre tilfeller ble uttalelsene ikke mer forståelig.

”(…) Åsså blei det der, kofte, det skulle ha, så gikk de med lista, e det nån som sku ha kofte. Tegne på liste. Bare for å, at det eee... kofte, det va jo flere som llll...då blei det endå billigere... Trur det va nå sånt. Skreiv mæ på den lista, då. Uten lista, æ trur det lista, æ trur det va fra... (…)” Her kan man forstå meningen, men språklig bærer den preg av at norsk er andrespråk. De uttalelsene jeg overhodet ikke forstår, har jeg utelatt fra analysen, mens en del kan man forstå meningen med uttalelsen, og da har jeg valgt å ta dem med. Til sammen har jeg utelatt mellom 1-5 uttalelser, mens det er rundt 5-10 uttalelser der jeg har vært usikker på meningen. Dette kan ha innvirkning på validiteten, men siden antallet er så lite, vil det ikke ha mye å si.

Noen samiske ord ble brukt, f. eks. stedsnavn, *daža* (nordmann), *rivgu* (norsk kvinne), *sapmi* (same) og lignende. Dette er ord jeg kjenner godt og som også jeg bruker i dagligtale. De samiske ordene som forekommer i oppgaven vil bli oversatt til norsk.

⁹ Erstatte stedsnavn eller personnavn.

3. TEORI

I prosjektbeskrivelsen som er utgangspunktet for denne oppgaven presentertes flere teorier som jeg mente kunne være aktuelle. Der hadde jeg presentert teorier om samer, helse og kultur. Jeg valgte å ta med teoretiske perspektiver om hverdagsliv og hjem. Kjønn, alderdom og aldring var også tema jeg fant aktuelle. I tillegg hadde jeg med et kroppsfenomenologisk perspektiv. Med dette som utgangspunkt, ble intervjuguiden med tema som ble brukt under intervjuene med informantene laget. Jeg har ikke funnet nytte av alle disse teoretiske perspektivene for å kunne reflektere rundt problemstillingen

Som forberedelse til masterprosjektet og også underveis i arbeidet med oppgaven har jeg lest og lært mye. Denne nyervervede kunnskapen har vært med på å endre min forståelseshorisont. Sammenhenger jeg tidligere ikke var i stand til å se, har vist seg for meg. Dette har vært med på å påvirke alle deler av masteroppgaven. De teoretiske perspektivene jeg har valgt å beskrive her kan se ut til å samsvare med tema som har kommet frem under analysen av intervjuene. Min teoretiske forforståelse har vært med på å påvirke tema jeg har valgt i intervjuene, og det er styrende for selve intervjuet. En annen forklaring kan tilskrives vekselvirkningen som ervervelsen av ny kunnskap og nye erfaringer har på forståelsen og tolkningen man gjør

3.1. SAMFUNNET FØR OG NÅ

Overgangen fra husholdningsøkonomi til kapitalistisk økonomi skjedde rundt 1940, og enda senere i Nord-Norge (Hamran 2007). Det vil si at mine informanter har levd i en tid da pengeøkonomien var begrenset, og de fleste selv produserte det som trengtes av mat og utstyr, eller byttet det til seg fra andre. De har også erfaringer fra overgangen til pengeøkonomi, og til dagens samfunn der Norge er ett av verdens rikeste land. Dagens eldre har personlige erfaringer med tider der velferd og materielle muligheter var av en helt annen karakter enn vi erfarer i dag, og fra tider der vi må anta at andre verdier og normer og et annet kunnskapsgrunnlag var regulerende. Plikt og nøysomhet var antakelig et regulerende ideal for samliv, omsorg, forsørging og arbeid i tidligere tider. Det er også antatt at plikt har vært et mer sentralt tema enn selvrealisering i forhold til familieomsorg for kvinner og i forhold til lønnsarbeid for menn. Dette har hatt avgjørende betydning for kvinners individualisering (Gullestad 1989; Ytrehus 2004)

3.2. HVERDAGSLIV

Jeg er ergoterapeut, og mitt faglige ståsted er knyttet til daglige aktiviteter eller virksomheter. Hovedfokus for vår yrkesgruppe er hverdagslivet (Borg, Runge et al. 2003). Som forsker blir jeg da nysgjerrig på det dagligdagse, hverdagslige hos mine informanter. Dette vet jeg blir påvirket gjennom endring i funksjonsnivå på grunn av alderdom eller sykdom, og det samme antar jeg vil påvirkes om de flytter til en omsorgsbolig.

Mine informanter har alle en sterk samisk identitet, og er alle født og oppvokst i en markasamisk bygd. Den markasamiske kulturen blir derfor viktig å ha med videre. Ny forskning i blant lulesamene viser at det var en langt større bevissthet om egen kultur og til egne tradisjoner blant samene som forskeren snakket med, enn blant nordmenn (Myrvoll 2008).

Menneskene fortolker sin virkelighet gjennom å bruke erfaringer fra levd liv. Holdninger og symboler skapes og gis verdier. Denne erfaringsdimensjonen forbinder hverdagslivet med kultur i vid forstand (Gullestad 1989). Hverdagsliv er et diffust begrep som har svært mange dimensjoner, deriblant som erfaring og livsverden. En annen dimensjon som er like viktig, er den daglige organisering av oppgaver og virksomheter. Også våre daglige aktiviteter eller virksomhet er forankret i vår kultur, og er knyttet til verdier og normer som gjenspeiler den betydning virksomheter har for mennesker. Liv blir skapt gjennom virksomhet. I stadig virksomhet får og opprettholdes ulike roller, og gjennom disse rollene vises andre hvem den enkelte er (Kielhofner c2004). Eller sagt på en annen måte; kultur som handlings skjema. Dette kan forklares som et begrep som inneholder handling som et formål eller en bestemmelse. Kultur og sosial handling kan derfor ikke skilles fra hverandre (Gullestad 1989).

Hverdagslivets meningsdimensjon er derfor viktig. Dette ser man også gjennom en fenomenologisk tilnærming til hverdagslivets virkelighet (Schütz 1975) der man ser på det enkelte menneskets opplevelse av sin livsverden. Denne virkeligheten oppleves og betegnes som en selvfølgelig del av menneskenes liv og leven. Opplevelsen og meningen som skapes er intersubjektiv og særegen for den enkelte. Ved hjelp av begreper og symboler skaper menneskene sine bilder av tilværelsen og sammen med tankemønstrene preger dette de fortolkninger som gjøres av hva som er virkelig, hva som er viktig og hva er riktig (Gullestad 1989). I samisk kultur finnes det en forestilling om at det er en sammenhengen mellom liv og død styres av en ekstern makt, og den gir kunnskap og kontroll over menneskets fortid, nåtid

og framtid (Myrvoll 2008 p. 274). Sagt på en annen måte; å tro på skjebnen. Dette innebærer dog ikke at i hverdagslivet stadig har dette som fokus.

De to hoveddimensjonene i hverdagslivsbegrepet er praktisk organisering og integrasjon/erfaring. Jeg vil nå se på den praktiske organiseringen med de rutiniserte, daglige aktivitetene, eller vanene. Vanene er det vi tar for gitt, og er et grunnleggende trekk ved dagliglivet. De er sosiale handlinger som gjentar eller reproducerer seg selv. Vanedannelse blir forstått som handlinger som ikke krever refleksjon av individene (Ytrehus 2004). Rutiner og vaner gir orden og struktur i dagliglivet eller sagt med andre ord, de er regulerende strukturer som gir stabilitet og trygghet. Når det oppstår endringer eller problemer, kan disse ureflekterte handlingene påvirkes. Sikkerheten, strukturen og stabiliteten vil også bli påvirket. Mennesket vil da søke å integrere den problematiske delen inn i den uproblematiske (Schütz and Ulf-Møller 2005). Dette kan skje ved hjelp av tolkninger som opphever det problematiske. Men problemene kan overskride den enkeltes virkelighetsgrenser og vise en annen slags virkelighet. Denne virkeligheten vil igjen kreve refleksjon, og situasjonen kan oppleves som ukjent og mer utrygg. Eldre mennesker har ofte erfart at rutiner og vaner endrer seg på grunn av at deres funksjonsnivå er i endring.

Hverdagslivets virkelighet deles også med andre. Dette resulterer i at dagliglivets rutiner også deles. Slik vil hverdagslivet gjennom sine hverdagslige virksomheter, gjensidig påvirke samfunnet rundt (Gullestad 1989). En sammenfallende virkelighetsforståelse skapes. For å holde ved like virkelighetsforståelsen må det være en kontinuerlig videreformidling av ideer, verdier, normer og symboler fra en generasjon til den neste gjennom tida de lever i. Ved å kommunisere ideer, verdier, normer og symboler vedlikeholdes det kognitive og kulturelle fellesskapet. (Myrvoll 2008).

I hverdagslivet kan en se at det er forskjell på kjønnsrollene i hjemmene. Både menn og kvinner deltar i hverdagslivets aktiviteter, men det viser seg at de huslige aktivitetene berører kvinnenens liv i større utstrekning enn menns: kvinner har vært mest aktive, skapende og innflytelsesrike. Hjemmet som helhet er i noe større grad assosiert med kvinnen enn med mannen. Eldre kan oppleve funksjonstap knyttet til generell aldring eller sykdommer. Dette kan føre til at de ikke mestrer alle dagliglivets aktiviteter, og at det er nødvendig med prioriteringer. De tyngste aktivitetene vil mest sannsynlig velges vekk, og dette er for det meste uteaktiviteter. Livet vil da innsnevres og foregå mer og mer innendørs og hjemme. Derfor er det rimelig å ha et kjønnsanalytisk perspektiv når hverdagslivet skal analyseres. Dette perspektivet er sentralt når en skal se på organisering av oppgaver (Gullestad 1989).

3.3. HJEM

Hverdagsliv er et stort felt som omhandler mange deler av det meningsbærende livet. Det vil være umulig å forstå hverdagslivet uten også å se på den arenaen der hverdagslivet utspiller seg, hjemmet. Det er også hjemmet som skal skiftes ut med et annet når du ikke lenger mestrer hverdagslivet og må flytte på omsorgsbolig. Her skal den enkelte igjen skape et hverdagsliv som oppleves meningsfylt og verdifullt. Og gjennom de dagligdagse handlingene den enkelte gjør, blir hjemmet med den enkeltes verdier, realisert (Hamran 2007).

Hva er det som skal til for at følelsen av å være hjemme etableres? Hva innebærer hjem for den enkelte? Mange forskere og teoretikere har befattet seg med dette tema (Gullestad 1989; Hamran 2007; Holzkamp 1998; Ytrehus 2000; Ytrehus 2004; Ytrehus 2005). Felles for dem alle er at hjemmet ses på som noe mer enn bare selve boligen. De relasjonelle aspektene er sentrale (Ytrehus 2004 p.42). Ordet hjem bringer sammen både ideen om et sted og ideen om et sosialt fellesskap knyttet til dette stedet. Hjemmet gir oss en forankring for et sosialt liv og en opplevelse av tilhørighet.

Gjennom hverdagslivet skaper folk en for dem meningsfull tilværelse ved å handle etter de verdier de selv og de sosiale omgivelsene rundt dem har. Rammen rundt disse verdiene, er altså hjemmet, og hjemmet blir også symbol på disse verdiene. De aller viktigste verdier hjemmet står for, er kanskje identitet, integrasjon og mening. Hjemmet er ikke bare et fysisk sted hvor du bor, men det kan betegnes som et fortettet symbol for mye av det som er viktig for oss (Gullestad 1989).

Den meningen som tillegges hjemmet, har å gjøre med de erfaringene individet gjør gjennom livsløpet. Tilknytningen du har til hjemmet ditt, blir på den måten i stor grad bestemt av de minnene som knyttes til huset og Eldres livserfaringer. Livsfasen de eldre er i gir i særlig grad grunnlag for å framheve betydningen av minner knyttet til hjemmet (Ytrehus 2004). Tre av informantene jeg har snakket med, har bodd i hjemmet sitt i hele sitt voksne liv. Den fjerde har flyttet i omsorgsbolig og bodd der i nesten ett år. Opplevelsen av hjemmet vil antakelig være forskjellig for de som bor hjemme, og den som bor i omsorgsbolig ut fra dette perspektivet.

I følge Gullestad er hjemmet et livsprosjekt som ordner tiden og livet. Det uttrykker også hva slags livsstil eller sosialgruppe en tilhører, det vil si hvem en gjerne vil bli sammenlignet med. Å bo i et eget hjem (helst et eget hus) er et av de fremste tegn på selvstendighet, særlig for eldre og ungdom (Gullestad 1989). Det er også knyttet mer kunnskap, prestisje og »kulturell kapital» til noen måter å leve på. Mindre prestisjefylte levesett blir da sjelden

forstått positivt på deres egne premisser, men negativt ut fra hva de ikke har og hva som forventes av dem.

Stabilitet er også viktig i opplevelsen av hjem. Gullestad presenterer ordparet hjemme/ute, der hjemme står for det lune, trygge og koselige og ute står for det spennende og litt farlige eller kanskje anstrengende. Slik jeg forstår henne, er det viktig å ha tryggheten hjemme som basis når man skal møte det som er ute.

Rotfasthet er et viktig perspektiv, ifølge Ytrehus. Hun mener de eldre er knyttet til hjemmet sitt på en måte som skaper rotfasthet (Ytrehus 2004). Relasjonen folk har til stedet, og en ureflektert opplevelse av tilhørighet, trygghet og tilfredshet tilknyttet hjemme, er vesentlig. Rotfasthet innebærer å leve i fortiden, uten å være nysgjerrig på historien eller fremtiden, og gir en følelse av å være fullstendig hjemme, uten noen bevissthet om hva hjemmet er for dem. I dette perspektivet fins ingen mulighet for endring og realisering av endringen. Helsevesenet vektlegger at det er best for eldre at de bor hjemme så lenge som mulig, noe som kan være å framheve et rotfast perspektiv på Eldres tilknytning til hjemmet. Eldre ønsker å holde fast ved det vante og har best av å bli boende hjemme. Derfor vurderer de heller ikke flytting. I perspektivet om rotfasthet er ikke framtidsmuligheter, valg og endring i fokus, men den mer ubevisste tilknytningen til hjemmet. Rotfasthet kan også knyttes til vaner, botid og det å eie egen bolig. Hun sier også at bofasthet er mest i tråd med Eldres ønsker og behov. Mine hjemmeboende informanter har alle opplevd funksjonstap og mottar hjelp fra det offentlige. De mestrer ikke alle dagliglivets aktiviteter, og er ikke lenger fullstendig selvstendige. De har alle tenkt tanken på at de kanskje ikke vil kunne bo hjemme for alltid. Det vil derfor ikke være aktuelt å ha med det rotfaste perspektivet lenger.

3.4. STED

Det var viktig for ildsjelene i markebygdene i Evenes og Skånland kommune å få opprettet et omsorgsbolig-/sykehjemstilbud i markebygdene som et tillegg til det tilbudet som allerede fantes i kommunesentraene. Lokaliseringen av tilbudet var da svært viktig. Det ble viktig for meg å se på stedets betydning.

Siri Ytrehus har skrevet om flytting og eldre. I undersøkelser omkring unge Eldres tanker omkring flytting, finner hun at lokaliseringen av boligen skilte seg ut som spesielt viktig (Ytrehus 2005). Gullestad finner i sin undersøkelse om hverdagsliv at flere av hennes informanter har greid å få leilighet i det boområde de har vokst opp. (Gullestad 1989). Begge slutter at stedet er av stor betydning.

Stedets betydning skapes gjennom en følelse av tilknytning. Opplevelse av tilknytning har med erfaringer og praksis å gjøre, altså med livet som har vært levd. Stedet blir altså viktig ut fra den meningen som tillegges stedet, og meningen skapes i en vekselvirkning mellom menneskene og omgivelsene. Gjennom handling på et bestemt sted, knyttes mening til stedet, og stedets forutsetninger vil påvirke handlingene eller valg av handlinger. En sammenheng med tidligere liv skapes gjennom tilknytningen til kjente steder. Ytrehus erfarte at det var grunnleggende for eldres framtids- og flyttestrategier at det var mulig å vedlikeholde tilknytning til kjente steder. Informantene hennes ønsket ikke å løsrive seg fra stedsbånd, men heller å sikre tilknytning. Det å føle seg integrert i lokalmiljøet, ble til premissgiver for framtidvalgene deres (Ytrehus 2005).

Å flytte fra det kjente innebærer en stor risiko. Det er ikke gitt at et eventuelt nytt område vil oppleves som hjemme. Det er derfor viktig å bevare dagens relasjon til kjente områder. Den etablerte bruken og følelsen av tilhørighet til området, er det som oppleves som verdifullt (Ytrehus 2005).

Dagens tilknytning til stedet har betydning, men ikke hvor lenge tilknytningen har vært. Det å være en del av stedets nære historie gir en følelse av å være integrert.

Gjenkjennelse og trygghet som de kjente fysiske omgivelsene gir, er en viktig faktor, viser Ytrehus sin studie. For eldre var det viktig å kunne opprettholde sosiale og familiære relasjoner, og også kunne ha fysisk kontakt gjennom å dra eller få besøk (Ytrehus 2001). Stedet er altså ikke bare et geografisk område, men har også et sosialt aspekt.

Viktig for tilknytningen til området, var muligheten til å bruke nærområdet, for eksempel naturen. Det «å høre til» er ensbetydende med å kjenne til omgivelsene, å ha sosiale relasjoner og oppleve området som sitt område. Folk vil ikke føle seg som fremmede.

Stedet er både et bestemt geografisk område, naturen rundt med forutsetningene dette bærer med seg, og i tillegg også en struktur gjennom det sosiale fellesskapet og kulturen som fins på stedet. Dette står ifølge Hamran (Hamran 2007) i et gjensidig forhold til hverandre. Mine informanter har tradisjonelt sett hatt et nært forhold til naturen og omgivelsene sine. De har høstet av naturen, og selv bearbeidet råvarene. Ved å bruke naturen og landskapet rundt hjemmet, knyttes mennesket til naturen og naturen knyttes til mennesket, eller sagt på en annen måte: gjennom at mennesket lever i landskapet, blir landskapet en del av mennesket. Handling forstås ut fra kultur, og denne praksisen gir uttrykk for hva som oppleves som den riktige måten å bruke landskapet på. Stedene kan ha ulik verdi for ulike grupper, ut fra

meningen gitt gjennom bruk. Slike steder med stor betydning, er gitt gjennom felles erfaring, symboler og mening. Mange slike steder ble viktig for identitetskapning eller menneskenes selvoppfattelse (Tilley 1994 in Andersen 2008).

4. ANALYSE

Fenomenologi er mitt utgangspunkt for tekstanalysen. Jeg velger å veksle mellom ulike faser i arbeidet, den betraktende, den analytiske og den beskrivende fasen (Brekke 2006 p. 25). Det har vært vanskelig å følge fasene i rekkefølge, men mer naturlig å veksle mellom dem. Første del av analysearbeidet startet allerede underveis i intervjuet, i alle fall umiddelbart etterpå. Jeg har forsøkt å få tak i mine umiddelbare tanker og betraktninger etter intervjuet. Dette har på det første intervjuet vært gjort i bilen på vei hjem fra intervjuet, der jeg gjorde opptak av mine egne muntlige refleksjoner, som jeg transkriberte etterpå. De andre intervjuene ble skrevet ned når jeg var kommet hjem, det vil si mellom en halv til en time etter intervjuet var ferdig. Intervjuet med informant 3 avviker litt, da hadde jeg ikke mulighet til å skrive ned disse refleksjonene og tankene før dagen etter. Når intervjuene var transkribert, gjentok jeg prosessen, og skrev ned refleksjoner og tanker i stikkordsform. Dette omhandlet refleksjoner omkring intervjusituasjonen, informanten, og egen rolle som intervjuer og innholdet i intervjuene. Det varierte litt hvor lang tid det tok før jeg skrev ned disse refleksjonene, fra 1 til 3 dager etter at transkripsjonen var fullført. Disse tankene har jeg kommet tilbake til flere ganger underveis i den videre prosessen.

Analysen ble en svært langvarig prosess, der jeg forsøkte å kategorisere utsagnene og lete etter den meningen som de representerte. Jeg jobbet med intervjuene enkeltvis, og laget tema og subtema av ut fra meningen jeg mente jeg fant i utsagnene. Ved første gjennomgang av intervjuet skrev jeg ned den meningen som jeg opplevde uttalelsen handlet om. Det var flere ganger at uttalelser handlet om flere ting. Ett eksempel som handler om å restaurere og bygge opp gamle gammer:

”(...) Nei, men det e viktig at de blir ivaretatt. Neida, det va trivelig, det. Æ bodde jo ... Nei, det va jo ikkje der æ bodde vinteren. Eller va det der og?... Og sommarn...? Nei, men det va sommararbeid vi hadde. Æ sku, æ sku veilede de her yngre garde. Men det va trivelig å bo på fjellet, då. Så fjell-luft, det va det tel stadighet. (latter)”

Her handler det om verdier, at det er viktig å ta vare på gammel byggeteknikk og de gamle bygningene. I tillegg oppleves det som trivelig, antakelig er det trivelig å være der siden han knytter dette til fjellet senere i uttalelsen, men det kan også være arbeidet som de har utført, restaureringen, som er trivelig. Kanskje har det vært trivelig å jobbe sammen, han henviser til flere i starten av uttalelsen. I tillegg snakker han om årstider. Siden han nevner årstidene, og

gjør det flere ganger i andre anledninger, må det å følge årstidene ha verdi for han. Det siste tema som jeg finner her er overføring av kunnskaper fra en generasjon til en annen gjennom å utføre arbeidet sammen. Han sier at han skulle veilede de yngre, men tidligere forteller han at han var der og jobbet som gamlebygger. Tema fra sitatet ble:

1. Verdier – sosialt fellesskap, ta vare på det materielle, ta vare på gamle teknikker.
2. Natur – arbeid i naturen.
3. Årsrytme – årstider.
4. Kunnskapsoverføring – læring gjennom handling.

Det ble svært mange tema etter hvert, så jeg gikk gjennom alle igjen og forsøkte å samle dem i litt større kategorier. For å sikre meg at tema som kom til meg, ikke var styrt for mye av egen forforståelse og forventninger til hva jeg skulle finne, gjentok jeg prosessen mange ganger. Jeg gikk også tilbake til de umiddelbare tankene jeg hadde nedtegnet etter intervju og transkripsjon.

Jeg fortettet meningsaspektene (Kvale 1997) for å gjøre dem mer tilgjengelig gjennom å minske materialet som jeg jobbet med i volum. Underveis i denne prosessen, fjernet jeg også uttalelser som det ikke var hensiktsmessig å ta med videre, for eksempel min speiling av informantens uttalelser og informantens bekreftelse på det. Utsagn som var helt på siden av problemformuleringen ble også luket vekk i denne fasen. Eksempel på dette er et sagn fortalt om en forfar til en informant. Alle intervjuene ble etter hvert samlet og analysert under ett. Gjennom å samle intervjuene i ett stort dokument, fikk jeg gjort en grovsortering av setninger og uttalelser ut fra tema. Jeg fikk løsrevet meg fra informanten som hadde uttrykt utsagnene, og dermed kom tema eller meningsaspektet tydeligere frem. Jeg fjernet ikke hvem uttalelsen kom fra. Slik kunne jeg veksle mellom å se på intervjuene i et større perspektiv gjennom å se på tema og subtema, og gå tilbake til selve uttalelsene og se på dem i sammenheng med informanten, konteksten de tilhørte, sjekke og dobbeltsjekke min fortolkning av meningsaspektet i uttalelsene. Også denne delen av prosessen ble nøye utført, og gjentatt mange ganger. Det endte med 4 hovedtema.

4.1. AKTIVITETER I HVERDAGEN

Dette er det første tema som kommer. Som subtema her har jeg rutiner, natur og aktiviteter utendørs, og kjønnsroller. Det hadde vært naturlig å ha med aktivitetstap og andre

tapsopplevelser her, men jeg ønsker presentere det som eget hovedtema. Til hverdagen hører også sosialt liv, men det hører mer naturlig under fellesskap. Verdien som selve aktivitetene og det å være i aktivitet har for mennesket, vil komme frem under hovedtema verdier.

4.1.1. RUTINER OG VANER

Rutiner og vaner er aktiviteter som vanligvis er så hverdagslige og selvfølgelige at det er sjeldent vi forholder oss til dem. Vi utfører dem, men har et ureflektert forhold til dem. Det er derfor få aktiviteter som er nevnt av informantene mine. Men aktivitetene som ble nevnt når jeg spurte etter dem, er fortrinnsvis huslige sysler; gjøre rent, vaske klær, husarbeide, lese, matlaging. Tre av informantene nevnte denne type aktiviteter, mens fjerde informant, som er gift og bor sammen med sin kone, fortalte dette: ”*Slit buksebaken.*” og ”*Ligg og sett, alt æ gjør.*”, som jeg tolker som at han opplever at han gjør lite. For alle informantene avgjør dagsformen hva som kan gjøres i løpet av dagen.

4.1.2. NATUR OG AKTIVITETER UTENDØRS

Informantene beskriver alle hverdagslivsaktiviteter som kan knyttes til årsrytme – og dette er uten unntak knyttet til naturens rytmer. Disse aktivitetene kunne også vært plassert under rutiner og vaner. Aktiviteter som beskrives er for eksempel knyttet til matauk; høsting av det som naturlig fins i næromgivelsene deres, som f. eks. bær, vilt, ved, eller høsting av egen avling, være seg poteter, fôr til dyr, slakting av husdyr med mer. Aktiviteter knyttet til de ulike årstidene kan også være å hente inn ved og fyre med ved, måke snø, gå på ski, gå på fjellturer. De fleste av aktivitetene som presenteres med tilknytning til årstider, er aktiviteter de gjorde før. Som naturlig er, foregikk de fleste aktivitetene knyttet til årstid utendørs. Det er derfor mange sammenfallende uttalelser som også omhandler natur.

Det synes for meg som det er et tett forhold mellom hverdagslige aktiviteter og natur. Alle informantene har et nært forhold til naturen rundt seg og bruker den enten i dag, eller har brukt naturen tidligere. Uteaktiviteter og natur henger altså også nøye sammen, enten gjelder dette plassen utenfor huset, eller å være i naturen. For alle informantene er det nå begrenset hvor mye de kan være ute, men de snakker mye om denne typen aktiviteter fra tidligere. Da var det både knyttet til å høste fra naturen, enten det var vedhogst, bærplukking, jakt/fiske eller slåttonn, eller det å være i naturen, enten du gikk fra ett sted til et annet, eller var på skitur/fottur. En av informantene var opptatt av å holde seg i form gjennom å gå på ski eller fotturer.

Informanten som bor i omsorgsbolig sier at han savner uteplass som gir muligheter for å være ute.

”(...)... at det va så veldig dårlig med uteplassa. Det e’kje benk, ikkje stol, ikkje nåe som helst. (...). Æ satt i sommar når det va de dagen som det va sol, trakk æg ut på trappa. (...)”

Her følger en uttalelse om å være ute i naturen, på fjellet:

”Sett så forskjellig. Hves det va en titting¹⁰ så spratt opp, så måtte du undersøke, med det samme, kor den letta¹¹. Det hørte med til naturen, det. Så det... jaja, man va jo vant å flakke, flakke sånt ute i terrenget. Og du kan tru at hves du følge med, at du har mykje artig ute i terrenget. Det e bare at du orka å følge med. Men du må ikkje være lat å undersøke. Ikkje må du ha så travelt heller. Du må undersøke det så du ser at det e nåkka mistenkelig eller. Undersøke ka det e så, ka det stamma utav. Så det e... nei, veit du, man gikk jo mykje ute i terrenget, veit du, så... man va bære barnsbein av. Då kunne man ligge på dagesvis i skogen og så følge med.”

Beboeren i omsorgsbolig forsøkte å mate fuglene på verandaen sin, men måtte avslutte det siden det samlet seg mus hos naboen som bodde under på grunn av restene av fuglemat som falt ned.

Omgivelsene utenfor huset er også viktige, i alle fall beskriver informant 3 dette. Hun følger den gamle rytmen fra gårdslivet, der hun har våronn og rydder rundt huset. Hun fjerner kvister, løv, og annet som hun opplever som rot rundt huset og som hun tidligere måtte fjerne for at ljàen og senere slåmaskinen ikke skulle bli sløv eller ødelagt.

”Ja, æ vil ha den eee... rein. (kremter) Og fri for gress. Det e ikkje pent når det står gress på... men når det e slådd, så e det så trivelig. (hoster) Æ veit ikkje heretter om æg nu orka men man må nu... (latter)”

Tre av informantene fyrer med ved og bruker slik fremdeles naturens ressurser, men siden de ikke selv kan høste av ressursene lenger, må de kjøpe ved.

4.1.3. KJØNNSROLLER

En av de kvinnelige informantene beskrev seg selv og ektemannen i vedskogen,

¹⁰ Fugl

¹¹ Fløy opp

"(...) Åsså va vi, brukte vi å ... Åhhh være her oppe i skogen og høgge ved. Æg kvista og ektemannen saga å... hehehe og æ kvista å...bar... i dunga å... det va mykje... Så sku gjøres å... når vi va ferdig, så ... kjørte vi ned på... hadde vi... sånn ... sloga ... Ka det hete nu... den her slo... Vedsloga e det vi kalla det før. Hadde vi på, så drog vi ned. Herregud..."

Det var antakelig nødvendig for begge å være med i vedskogen, da det var tungt arbeid. Den ene av de mannlige informantene fortalte at han drev med snekring og oppussing. Slikt arbeid refererer ingen av kvinnene til.

Alle informantene beskriver tungt fysisk arbeid fra tidligere. Dette tunge fysiske arbeidet var ofte utearbeid. De var vant til å måtte ta i et tak, og hadde lange arbeidsdager.

"Ååå... Det va nu... det va tungt, alt va med handmakt, måtte gjøre... Før hand alt."

Det virker ikke som det er markert kjønnskilte her, siden kvinnene også deltok i fysisk tungt arbeid.

De mannlige informantene opplever antakelig uteaktivitetene som mer meningsfulle for dem:

" (...) Ka man skal gjør, kan'kje gå og dafle der inne heile dagen. (...)"

Ekteparet forteller at begge ordner brødmatt, mens kona lager middag.

Kvinnene beskriver flere inneaktiviteter, for eksempel husarbeid, håndarbeid mm. Så det kan tyde på at det er skille på det som kvinner og menn gjør, om enn ikke så uttalt som jeg forventet.

4.2. FELLESSKAP

Sosialt liv og fellesskap har mye å si for mennesker, noe denne uttalelsen bekrefter:

"Ja, æg trur det har veldig mye å sei... Korsen du trives om dagen og... du har det å tenke på den og den sa det og det. Å... eee... Eee æ trur det har veldig mye å sei."

Gjennom fellesskapet så overføres verdier og kunnskaper mellom enkeltmennesker og grupper. Her er en uttalelse til som handler om overføring av holdninger:

"Æ vet ikke. Menneskehat. (...)Det e jo sånt det er. De har tuta ungan fulle når de var små."

Også kulturelle verdier og normer videreføres og kan skapes gjennom fellesskapet.

”(...) Svigerbror min, han satt nu der. Så sei han: Du har kaldt. - Nei, her e’kje kaldt, sei æg. Jo, han laga nu varme og fikk så varmt her i stua. (Latter)”

Latteren, ansiktsuttrykket og kroppsspråket forteller at hun var fornøyd med at han fyrte i ovnen. Hun og svigerbroren tilhører samme fellesskap, så de har større forutsetninger for å ha sammenfallende verdier og ønsker. Han kan lettere handle etter svigersøsterens uttalte ønsker og behov.

Mennesket får bekreftelser og korrigeringer av fellesskapet ut fra de verdiene som er felles. Kunnskaper og ferdigheter videreføres til andre i fellesskapet, ofte gjennom å gjøre det sammen. En informant fortalte at hun lærte å lage lugger¹² av naboen. Eller som denne informanten uttrykker det når jeg spør hvordan han lærte å bygge gamle:

”Ja, æ va jo med på alt gammearbeidet, når det... Du veit, vi bodde jo sjøl i gamle. ”

Informantene beskriver tunge arbeidstak, for eksempel slåttonn. Da var de mange med på arbeidet mens det sto på – og gjennom selve arbeidet ble erfaringskunnskap videreført til neste generasjon. En av informantene forteller at også fraflytta søsken og andre kom heim for å delta i slåttonna. Ansvar og oppgaver kunne fordeles slik mellom folk.

Bygdelag og -foreninger er en del av fellesskapet og deltakelse gir tilhørighet:

”(...) når det gjaldt bygdeting så må du jo... eh... engasjere dæg i bygden...”

”(...) Det hadde veldig mye å sei hvesst du fikk det tel at bygda fungerte. Æ huske bære då når vi bynte med de ... veilysan. (...).”

Slekt er viktig for alle informantene. Når de prater om andre mennesker, så relaterer de dem til seg selv, og plasserer dem inn i et nettverk der slekt, bosted og eventuelle andre relasjoner er viktige markører. Dette gjelder alle informantene.

4.2.1. TILHØRIGHET OG IDENTITET

Tilhørighet er en følelse som felles historie, kultur og hverdagsliv kan gi.

”(...) Ja, du så, de levde i lag, enten de va hundre år eller de va tredve år.”

Denne uttalelsen handler også om fellesskap på tvers av generasjoner.

¹² Ullklede eller annet varmt stoff blir sydd utenpå foten av strikkede ullsokker og brukes utendørs i kaldt vintervær.

Tilhørigheten styrkes gjennom felles kultur. En av informantene fortalte at mens han reiste utenriks, overhørte han en samtale i en havneby:

”(...) Æ forsto nåkke ord, vet du, men det va... De to snakka pinadø samisk. Æ forsto ikkje til å med eee til å bynne med va de snakka, æ syns æ kjente igjen nåkke... ord. Det var med to svenske samer. Slusk. Æ spurte de. - Ja, de va samer ...”

Noe av det samme viser neste sitat:

”Ja han va jo førr at det skulle bygges oppe i markan, for markefolk sku være i lag.”

Her kan man også se at tilhørighet og felles identitet trer frem. Markefolk skulle være i lag. Samisk identitet kommer også til uttrykk i dette sitatet:

”Ja, nei, samie e samie, du kjem ikkje forbi der. Så der ... Men det e nu vel de så vil vette at de er ikkje same. Så det... det e jo især de her yngre garde, så kan no sei det at, alle kan nu ikkje samiske språk, det e no norsk i dag. Så... men, men de e no same.”

Sitatet sier også noe om å ta avstand til en samisk identitet, eller at en person opplever seg som både samisk og norsk. Som denne informanten:

”Samisk, trur æ, mest. Når man e same, då e man same. Bare det man faller mellom... eeee... to stabbesteina, da veit man ikkje hvor man tilhører.”

Som det uttrykkes her så er det noen som ikke opplever seg som samisk:

”Det e jo ikkje alle plassa at de vil vette at de va sama.”

Skamfølelse knyttet til identitet kommer også til syne i uttalelsen:

”(...) Du må ikkje skjule slekta din, selv om dem bor i Yy.¹³”

4.2.2. STED OG FELLESSKAP

I den siste uttalelsen er sted og identitet knyttet sammen. Denne stedlige tilknytningen til fellesskap og identitet kommer frem i flere av uttalelsene.

”Dažak¹⁴ har nu ikkje kommet opp tel marka”

¹³ Yy representerer en markebygd i nabokommunen.

¹⁴ Flertallsform: nordmenn

Her er det skille på nordmenn og samer, og informantene mener at nordmennene ikke ville flyttet til markebygda. Det virker som skillet som knyttes mest til kultur, som defineres ut fra bosted. De som bor ved sjøkanten er nordmenn, mens samene som informantene identifiserer seg med, bor i markebygdene. Folk og sted knyttes ofte sammen.

“(...) For det første, æg kan, æ tar bære en eksempel, nere med sjøkanten, de driv mæst med sjø, med feske, og her e meir naturopplevsa. Bær og alt.”

“Ja det kan bære sei det, for det første... Det kan være arbeidsmåten. For det e’kje sikkert de kan gjøre det samme der nere så du kan gjøre her oppe.”

Når informantene forteller om noen, relateres dette til sted og gjerne slekt. Beboeren i omsorgsbolig forteller om naboene sine og forteller hvor de kommer fra, implisitt i dette ligger også hvilken etnisk gruppe de tilhører. Naboen han velger å holde kontakt med, er den som kommer fra samme bygd som han.

Relasjonen til stedet skapes gjennom erfaringer over tid:

“Æ veit ikke. Æ har bodd her i nu... i all min tid. Ifra æ va unge... så, det e nu bære sånn.”

Flere av informantene forteller om trakassering når de kom til kommunesentra for å handle mat eller gjøre andre ærender. Men de forteller også om mennesker som hjalp dem, holdt dem skjult, tok dem inn i varmen, og passet på dem når de ble utsatt for trakassering. Årsaken til trakasseringen var at de kom fra markebygdene:

”Ja, det e et stökke vei... det va nu’kje bærebære å være markemann...”

Informantene bruker også relasjonen mellom sosialt fellesskap og sted som begrunnelse for omsorgsboligtilbudet i markebygdene:

“Ja, absolutt har det vært bedre. (...) Æ trur de som e fødd på områdan, og som e godt kjent, og trives der, så...”

”Veit du, det hadde bidd meire sånn kjentfolk. Kanskje nabo, og slekt åh... (...)”

Flere av informantene sitter og kikker ut, følger med på det som skjer utafor vinduet. Også han som bor i omsorgsbolig er opptatt av omgivelsene. Underveis i ett av intervjuene, stopper

informanten opp, og både han og kona kikker ut av vinduet og speider etter et menneske som går vei langs veien utafor. Jeg spør om de venter noen. Kona svarer:

”Æ så bære et menneske som gikk nedover... Sku bære se...”

Det å tilhøre et sosialt fellesskap er viktig. Slik beskriver en av informantene livet før:

”(...) Du kunne gå inn kor som helst på gården, og kunne sette dæg på vedkassen og få dæg en kopp kaffe... og få dæg en god prat.”

Stedet har mye å si for folk, men det er kanskje ikke så lett å uttrykke dette med ord. Her ligger nok mye av verdien stedet har for informantene mine:

”Ja, men det e så.... det ville skapa mer trivsel. Det e jo... nærmere heimplassan.(...)”

Informanten som bor i omsorgsbolig, snakker ikke så mye om sted og stedets betydning. Han forholder seg på et vis ikke til stedet der han nå bor, iallefall snakker han ikke så mye om det. Men han snakker om at han savner det å være utendørs, og ha mulighet til å være i aktivitet, gjøre ting ute:

“Nei, eeee... lang pause, tenker... Hves man skal reparere nåkke her sånne mekaniske saker, då... det e vanskelig å få gjort det her. For det e’kje plass. Det e bare uteplass. Då må man nok på en annen plass å få det gjort.”

4.2.3. ENSOMHET

Det sosiale livet har blitt endret for alle fire. Siden de ikke er i samme fysiske form som tidligere, er det vanskeligere å komme seg på besøk. Dette er et savn for alle.

”Det blei borte. Og kveldan blei lengere da. Ja, æ hadde nu pusi med, så da...”

“Æ veit ikkje... nu fær jo æg så lite, men...”

Ensomhet er også en side av fellesskapet. To av informantene opplevde ensomhet.

”(...) Og så ønske æg at det sku ha vært nån, så kun ha vært her ilamme mæg og prata... før det e mang ganga æ syns det e så trist her, aleina å... ikkje nån å prate med å... så ønske æg at det sku ha kommen nån. Men det kjæm ingen. Derfor va æ så gla at du sku hit i dag! Nån å prate med.”

Ett er at de eldre ikke klarer å oppsøke andre lenger selv, men sosial kontakt er også motpartens ansvar. Måten å ha sosial kontakt har endret seg fra tiden der du kunne sitte på

vedkassen hos naboen til dagens samfunn der er vanlig å ringe før du stikker innom på besøk. Dette kan være årsak til at de kjenner seg ensomme.

4.3. VERDI

Når jeg leste gjennom intervjuene, ble jeg klar over at i uttalelsene kunne man finne eksempler på verdier som var viktige for informantene. Her kom det frem eksempler på skjebnetro, gode og dårlige egenskaper hos folk og grupper, religiøs tro og holdninger. Jeg vet ikke om disse verdiene er kulturelt betinget eller om de er personlige. Jeg har allikevel valgt ut noen tema som jeg tror har betydning og presenterer dem under egne avsnitt.

4.3.1. TRO

Innenfor dette tema regner jeg både religiøs tro, her representert ved læstadianismen og hverdagstro. Jeg vil ikke si mer om læstadianismen som trosretning, men presenterer tankene informantene har omkring den. I tillegg er det eksempler på hverdagstro som jeg har definert tidligere. En av informantene forteller om en nabogutt:

”(...) Ja, nei, æ trur nu det må være med naturen. Han kunne jo få rype mellom snaran våres. Korsen det skjedde, det forstår ikkje æg. Men det e så, de va fattig. Vi undres over, kor i all verden skjer det at han får rypa mellom snaran våres. At ikkje de går i snaran våres. Men det va vel kanskje nåkke med, nåkke med fattigdommen, og kanskje det at det va innflytels der. Det e bære sånn som æg tenke. Ja, at det va behov for den personen å få mat i huset. Så det e sånn så æ trur.”

Det kan se ut som informanten tror at gutten fikk ryper fordi det var ment slik siden han var så fattig og trengte maten mer. Den eller det som mente det, hadde makt til å påvirke slik at rypene gikk i rett snare. Det var ment sånn. Dette virker som det er noe som er utenfor påvirkning fra mennesker, at det er noe som må godtas. Ett annet eksempel samme tro er:

”(...) De måtte nu leve det så de måtte leve. (lang pause)”

Hendelser i livet kan være forutbestemt. Utfordringen med livet er at du må ta imot det du får.

“Det va ikkje anna råd. (...) At de må... følge skjebnen. Korleisen den e.”

Antall levedager er også forutbestemt allerede fra fødselen. Og da kan du om du er heldig få tegn på hvor langt det blir:

“Enognitti? (...) Ja, æ blir no så gammel, det høre no æg.”

En av informantene var opptatt av læstadianismen og læstadianerne. Hun reflekterte over hvordan de ville bli møtt og i en omsorgsbolig.

”Du må tenke på en ting tel... de her som er (sukker) ... Som har kristendommen med i bildet. Om det blir riktig godtatt i sånn fellesskap. (...)”

4.3.2. EGENSKAPER

Det er mange uttalelser som omhandler egenskaper. Verdsatte egenskaper hos seg selv eller mennesker rundt dem. Dette kan være alt fra å være fysisk sprek til å kunne holde munn og være snartenkt. En del av disse verdiene kan man relatere til tiden som de vokste opp i. Da var plikt og arbeidsmoral idealer. Denne informanten beskriver lange arbeidsdager, med mye slit og mange pauser på grunn av dårlig helse:

“Æ måtte bære bli ferdig.”

Det samme kommer til uttrykk her gjennom at det å være i aktivitet er viktig.

“Ja, det e bare nåkka å prøve... Hvis det e litt for tungt, så e det bare å gå og legg sæ igjen. Forsøke, og så legg sæ. En time, så hjelper det. Står opp som nytt menneske. (...) hves man liker å være i senga, då... det e skummelt, det og. Det går jo ikke an. Da blir man ødelagt på den måten. Blir direkte syk, kan jo bli syk. Man må nok passe på det der. Æ lika å arbeide, pusle med litt av hvert.”

Informanten har helseproblemer som påvirker aktivitetsfunksjonen, og han klarer ikke det han ønsker å gjøre. Men til tross for det, forsøker han å være aktiv. Som han selv uttrykker det, så liker han det. Her kommer også bekymringen for hva inaktivitet kan føre til. Det kommer også frem i denne uttalelsen:

”(...) Du hadde ikkje domna bort, i hvert fall ikkje rusta bort i første omgang. (...)”

En annen informant snakker om travelhet, om alltid å være i aktivitet:

“Og før... før då hadde man så travelt, kvær ledige øyeblikk så... i det minste måtte man spinne garn. (...)”

Her snakker informanten om opplevelser fra før i tiden, men dette gjelder også for dagens hverdagsliv, viser andre uttalelser.

Familie og sosialt liv er også meningsfullt, som vi også ser av uttalelsen her.

”Ja, det som e viktig at familien har det bra. Og at de har tid å stikke innom... (...)”

4.4. KONTROLL

Å bestemme over eget liv, er viktig for alle. Som subtema her, har jeg tilpasning, fremmed og ukjent og kjent. Jeg presenterer ikke funnene under subtemaoverskrifter. Det var utfordrende å finne en felles temaoverskrift over disse subtemaene. Kontroll er egentlig bestanddel i alle subtema, men er i seg selv et eget tema. Jeg vil starte med å beskrive hva som er sagt om kontroll og manglende kontroll.

Informanten som bor i omsorgsbolig beskriver manglende kontroll knyttet til livet der, og det samme finner jeg i uttalelsene som handler om forventninger til livet i en omsorgsbolig.

Erfart i omsorgsbolig: Informanten har ikke oversikt over når hjemmehjelpen kommer. Da jeg kom for å intervjuer han, møtte han meg på trappa og visste ikke riktig hva han skulle gjøre, hjemmehjelpen var kommet. Som han selv sier det:

”Ja. Æ va ikkje klar over den der vaskinga.”

Første gang de kom, løste han det slik:

”Sist så gikk æ bortover til leiligheten der borte, vet du, æ hadde no annet, æ måkka snø ute og så... fikk de greie sæ sjøl uten meg. Så gikk æ bortover, på besøk og. Blei sittanes der, og kommer tilbake og tenkte, æ må vel tilbake før de går. De va forn¹⁵.”

Han beskriver også når han skulle få veranda i leiligheten – da ble ikke den opprinnelige avtalen om tidspunkt overholdt, de kom uten forvarsel og begynte å snekre.

Han har vært hjemme i huset sitt og hentet litt bilder og personlige eiendeler. Han vil ikke ha for mye med seg, sier han. Jeg spør hva han tenker rundt dette og han sier at han vurderer å flytte, og fortsetter:

”Æ veit ikkje heilt sikker. Masa at æ skulla ha med, tatt med bilda og hadd på veggan her. Æ si ikkje at æ har tenkt å flytte (latter).”

Her snakker han om at de andre maser, og jeg forstår det som personale tilknyttet omsorgsboligen. Han bestemmer selv hva han skal gjøre, men han har antakelig følt seg presset av andre til å ta med seg eiendeler og bilder. Leiligheten hans gir et upersonlig inntrykk, uten personlige bilder, pyntegjenstander og lignende. Han bruker en pappeske som

¹⁵ Nord-norsk dialektord som betyr reist, dratt.

telefonbord, men han har sofa, lenestol, og salongbord. Han har gardiner, men ingen duk. Menn flest er ikke så opptatt av å pynte rundt seg, så deres hjem kan se upersonlig ut, men det virker som han har gjort et aktivt valg når han ikke har fulgt oppfordringen om å ta med seg bilder og annet for å gjøre det hele mer hjemlig.

Forventninger: Informantene som ikke har opplevd å bo i omsorgsbolig, hadde disse tankene rundt manglende kontroll om de flyttet dit. Ett eksempel på slike uttalelser er:

”Æ trur det blir nok ... blir nok et forskjell. (Pause, tenker) Det e ikkje bære-bære å fløtte på en ... Sånn at det e nu folk du kjenne å... Men du e jo underlagt styre og stell. Du får nu ikkje være... Dæ sjøl, på en måte. Men det e opp tel dæ sjøl og.”

”Det har veldig mye å sei når du skal gå sånn ilamme¹⁶ anner folk. Du kan’kje gå likså heime. Du må tenke meire, passe det her, kan æ gå i det her. Åsså anner tingen, likså med mat. Æ veit i hvert fall en ting, som folk nere med sjøen ikkje kan eeeee takle, og det e dennan blodmaten.”

Hun sier noe om hva det vil si å ikke være hjemme for henne. Om at hun må passe seg, ikke kunne kle seg i det hun selv ønsker. Det er andre som bestemmer. Det samme finner vi i disse sitatene:

”Ja, ja, det bli jo ikkje din heim. På en måte.” og ” (...) For det e’kje sikker de kan gjøre det samme nere på ”Kommunesentret” så du kan gjøre her oppe.”

”Ja, du kan’kje prate, altså åpne dæg heilt, du må passe på ka du, ka du prate om. For da du kjem en fremmen¹⁷ plass, så det blir jo en fremmen plass og fremmene folk.”

Mat blir også tema i det første sitatet, der hun forventer at noe av maten som de spiser der ikke er den samme som hun er vant til. Her handler det om det som ikke er kjent, det ukjente. Og i neste sitat handler det om det som er kjent og som du har med deg og som du må være villig til å endre når du kommer på en ny plass.

”Ja æ meine altså sånn så du ha lært dæg å leve no i dag, det vil du ta med dæg og kanskje fornye det, altså levemåten og.”

¹⁶ Dialektord for sammen med

¹⁷ Dialektord for fremmed

4.5. TAP

Alle informanter beskriver ulike tap og tapsopplevelser de har hatt. Noen tap skyldes endring i funksjonsnivå, enten gjennom sykdom eller generell aldring. De har flere tanker rundt dette.

”Ja. Då sett man å tenke... ååå, man klarte nu det og det, og koffør ska man ikkje klare nu? Gjøre de tingan så man klarte å gjøre før... og så videre. Mang gong æ tenke at om æ blei bra av ryggen, så skal æg gjøre mye. (latter)”

Informanten beskriver her et ønske om å kunne være fortsatt i aktivitet. Dette kan si noe om betydningen det har å være aktiv i eget liv.

” (...) Det kommer an på formen. Hvis ikkje formen e bra, vet du, då må nok rette det først. (...) Det finnes sånne dager. Æ bynne å bli bedre nu, så.”

”Men eeee... ved, det bær æg ikkje. Og post... æ fær ned og henta posten når æg greie det. I går då greidde æg ikkje, då hadd æg ondt i ryggen. Så æ må bære være te... te... så då tenkte æg, ja, i dag ska æ hente post, æg tar stavan, så går æg ned og hente post. (...)”

Her beskrives holdningen til aktivitetstap, at de må ta dagene som de kommer, og at dagsformen styrer aktivitetsnivået. Samme informant beskriver bekymring rundt hva inaktivitet kan føre til:

”(...) Her leve måten blir... kremter. Mye innsnevret. Både bevegelse og så... ja, til slutt kan det vel bli tenkemåten å.”

Som jeg har beskrevet under kapittel Fellesskap, har de også erfart tap knyttet til det sosiale livet. Det samme gjelder for uteaktiviteter. Både inf. 3 og 4 forteller om skiturer og andre turer i naturen som de ikke klarer å utføre lenger. De har ulike strategier for å håndtere dette:

”(...)... men nu, i dag så leie æ bære. Må leie te... å få slått hagen. På øversia og på nersia.”

Ellers så blir det kjøpt det som før ble skaffet til veie gjennom naturen; ved, rype til jul, eller utstyr for å kompensere for tapt funksjon, som for eksempel kjøpes skuter for å få heim ved, og komme seg ut på ski. Som tidligere sitater også viser, så gjør de det de klarer ut fra dagsform og utsetter det de ikke klarer lenger. Alle informantene har også hjemmehjelp.

En av informantene finner sin egen måte å få tilbake noe av det han har mistet:

”(...) Det for, liksom nu, det e for kaldt å sette ute. Men, då kan man jo sette ute og se. Kikke til fjells og... Men fjellet, det har vorre min plass å vært, heile tida. (...) Sett så forskjellig. Hves det va en titting så spratt opp, så måtte du undersøke med det samme kor den letta. Det hørte med til naturen, det. Jaja, man va jo vant å flakke, flakke sånt ute i terrenget. Og du kan tru at hves du følge med, at du har mykje artig ute i terrenget. Det e bare at du orka å følge med. Men du må ikkje være lat å undersøke. Ikkje må du ha så travelt heller. Du må undersøke det så du ser at det e nåkka mistenkelig eller. Undersøke ka det stamma utav. Så det e... nei, veit du, man gikk jo mykje ute i terrenget, veit du, så... Fra barnsbein av. Då kunne man ligge på dagesvis i skogen og så følge med. ”

Han forklarer at han setter seg utafor huset og kikker opp mot fjellet der han har hatt så mange opplevelser igjennom årene.

4.6. OPPSUMMERING

Analysen av intervjuene ga 4 hovedtema som er:

1. Aktiviteter i hverdagen
2. Fellesskap
3. Verdi
4. Tap

Aktiviteter i hverdagen kom som en naturlig følge av at jeg har hatt fokus på hverdagslivsaktiviteter i intervjuet. Det kommer frem få beskrivelser av rutineaktiviteter eller vaner fra informantene. Kvinnene fortalte om huslige sysler, mens mennene fortalte om aktiviteter de hadde hatt før i tiden. Disse aktivitetene var for det meste knyttet til utendørs arbeid og natur. Aktivitetene hadde fulgt den naturlige årssyklus, noe som antakelig kommer av det tette forholdet til naturen. Mannen som bodde hjemme opplevde at han ikke gjorde noe, mens mannen i omsorgsboligen ønsket seg muligheter til å oppholde seg mer utendørs.

Kvinnene fortalte om huslige sysler, mens mennene hadde hatt sine hverdagsaktiviteter utendørs. Begge kjønn deltok i tungt fysisk arbeid, som vedskog, slåttonn og lignende. Det var bare menn som fortalte om jakt, skigåing og skuterkjøring i naturen. Jeg hadde forventet en mer uttalt forskjell på manns- og kvinneaktivitetene.

Gjennom fellesskapet overføres kulturelle verdier og normer. Fellesskap og tilhørighet er viktig for informantene mine. Tilhørigheten er tett knyttet til identitet, og denne felles identiteten styrker tilhørigheten. De bor i en flerkulturell virkelighet, med samisk og norsk kultur side ved side. De har erfart assimileringspolitikken på kroppen, og sett identitetsendringer fra samisk til norsk hos folk. Deres samiske identitet er sterk, men det er knyttet negative holdninger som for eksempel skamfølelse til den.

Sted og fellesskap knyttes tett til hverandre. Sted assosieres med etnisitet, markesamene bor i markebygdene, mens nordmenn eller *daža* bor i sjøbygdene. Selv har de en sterk tilhørighet til markebygdene. Dette gir seg utslag i at de skiller mellom *vi* og *de*, der *vi* er markesamene, og *de* er nordmenn. Den sosiale tilhørigheten til sted er sterk, og dette brukes også som begrunnelse for hvorfor de ønsker en omsorgsbolig lokalisert i markebygdene. De ønsker nær tilknytning til heimplassen. Beboeren i omsorgsbolig snakker ikke mye om sted og stedlig tilhørighet. Han savner et sted å være utenfor leiligheten sin.

Ensomhet løftes også frem som tema. Alle informantene opplever tap av sosialt liv, og to betegner seg som ensomme.

Verdi omhandler tro, egenskaper og holdninger. Tro blir definert som både religiøs tro og en hverdagstro der livet kan oppleves som forutbestemt. Dette gjelder blant annet levedager og at hendelser er skjebnebestemt. Tro begrenses til læstadianismen. Gode og dårlige egenskaper som folk eller grupper kan ha kommer alle informantene med uttalelser om.

Kontroll og mangel på kontroll er også behandlet som eget tema. De hjemmeboende informantene forventer at de ikke skal ha kontroll over eget liv om de skulle flytte til omsorgsbolig. Beboeren i omsorgsbolig erfarer manglende kontroll. Kontroll kan ha sammenheng med det som er kjent. Alle informantene forventer at de skal tilpasse seg, ikke selv være med på å utforme en tilværelse i omsorgsbolig.

Alle informantene har opplevd tap. De har tapt funksjoner på grunn av sykdom eller generell aldring, og har funnet strategier for å kunne ivareta hverdagslivet på tross av dette. Dette har de gjort gjennom kompensering, leie inn hjelp, kjøpe snøskuter, hjemmehjelp, eller ved å dele opp de verdsatte aktivitetene slik at de blir overkommelige. De følger dagsformen og gjør det de klarer. De har høy arbeidsmoral og pliktfølelse og ønsker å klare mest mulig selv.

5. REFLEKSJONER

Jeg vil søke å forstå hvorfor eldre markasamer ikke ønsker å flytte til omsorgsbolig i kommunesentra ved sjøkanten. Denne forståelsen søker jeg gjennom å se på hverdagslivet til fire eldre mennesker som alle har en levende og sterk markasamisk identitet. Jeg søker forståelsen gjennom å se på ulike teoretiske perspektiver. Hverdagslivsperspektivet er naturlig å starte med. Hjem regnes som arenaen til hverdagslivet og vil være det andre perspektivet jeg reflekterer rundt. Sted blir det siste. Det samiske perspektivet vil alltid være tilstede.

5.1. HVERDAGSLIV

Menneskene fortolker sin virkelighet gjennom å bruke erfaringer fra levd liv. Holdninger og symboler skapes og gis verdier. Denne erfaringsdimensjonen forbinder hverdagslivet med kultur i vid forstand (Gullestad 1989). Informantene har levd et langt liv i markebygdene. De kjenner den markasamiske kulturen, den er en del av hverdagslivet deres.

Teorier om hverdagsliv sier at menneskenes tolkning av sin virkelighet gjøres gjennom å bruke sine tidligere erfaringer. Gjennom denne erfaringsdimensjonen der holdninger og symboler er skapt og verdier gitt, forbindes hverdagsliv og kultur i vid forstand. Innholdet i hverdagslivet har altså sammenheng med hvilke kulturelle verdier man har. Fellesskapet og tilhørigheten til markebygdene er med på å gi hverdagslivet til informantene en kulturell dimensjon.

Den daglige organiseringen av aktiviteter kommer blant annet frem i aktiviteter som knyttes til årsrytme. Men dette er ikke aktiviteter som er en del av dagens hverdagsliv, men hørte til hverdagslivet før. Aktivitetene knyttes til natur, og alle aktivitetene som ble presentert var uteaktiviteter. Muligheten til å ha uteaktiviteter savnes av han som bor i omsorgsbolig. Der er det mulig å gå ut, men det fins ikke utemøbler eller mulighet til å oppholde seg ute. Det er heller ikke mulighet for å være i aktivitet utendørs. Siden mannen så tydelig gir uttrykk for å savne uteaktiviteter, ville det naturlige være å selv gå inn for å skape et hverdagsliv ute. Den andre mannen forteller at han sitter og kikker til fjells og tenker på alt han har opplevd i fjellene.

En av informantene forsøker også å mate fugler: Dette kan kanskje sees på som en måte å opprettholde kontakt med naturen eller med aktiviteter som er viktige også etter at han flyttet hjemmefra. Det samme kan gjelde for henne som var opptatt med å holde hagen rein og gjennomførte våronn på en måte som hun tidligere hadde måttet som forberedelse til slåttonn.

Dette er eksempler på en annen dimensjon som er like viktig, den daglige organisering av oppgaver og virksomheter. Også våre daglige aktiviteter eller virksomhet er forankret i vår kultur, og er knyttet til verdier og normer som gjenspeiler den betydning virksomheter har for mennesker. Disse hverdagslige systemene, rutinene og vanene er selvfølgeligheter de fleste har et ureflektert forhold til. Det er derfor vanskelig å sette ord på det, det blir en del av det tause og ordløse som allikevel har verdi og mening for mennesket. Det var antakelig derfor informantene mine ikke fortalte spontant om dette. Nettopp denne ubevisste og tause dimensjonen, kan bli endret om forutsetningene trues eller endres, som igjen fører til at aktivitetene i seg selv kan stå i fare for å endres. Dette fører til en bevisstgjøring, refleksjon rundt betydningen det har for mennesket. Beboeren i omsorgsboligen opplever savn av ulike aktiviteter, som f. eks. turer i naturen, å sysle med og reparere mekaniske saker og annet. Meningsdimensjonen til hverdagsaktivitetene kan skapes av omgivelsene, som at veggen trenger et strøk maling, fuglemateren må fylles, gulvet er skittent, eller gjennom kroppslig følte behov, som sult, behov for å røre på seg, eller andre behov som for eksempel savn av sosial kontakt, stimulering, å føle seg verdsatt og lignende. Som informanten som bor i omsorgsbolig erfarer, er det ikke så mye å gjøre utendørs, det er heller ikke tilrettelagt for å oppholde seg utendørs. Vedlikehold av både selve boligen eller omgivelsene rundt er ikke lagt til beboerne, men andre ivaretar dette arbeidet. Han er i stand til å beskrive dette savnet, så disse hverdagslige systemene som til vanlig er ubevisste og som mennesker har et ureflektert forhold til, har han blitt bevisst på og har et reflektert forhold til.

Ut fra mine informanters alder, forventet jeg et uttalt kjønnsrollemønster. Dette kunne jeg finne når det gjaldt inneaktiviteter som for det meste var kvinnesysler. Menn var mer opptatt av uteaktiviteter, og opplevde nok dem som mer meningsfulle. Det som overrasket meg var at de fysiske tunge aktivitetene, som å få hjem vinterbrensel, gårdsarbeid og annet, der var begge kjønn aktive. Det kom ikke frem noen arbeidsfordeling mellom kjønnene i disse aktivitetene. Det er derfor vanskelig å si noe om kjønnsroller, men det er jo et spennende funn at kvinner deltar i det som jeg ville regnet som mannsarbeid. Det kan ha sammenheng med at dette arbeidet var veldig viktig i husholdningen, og at begge kjønn følte ansvar for å få utført dette arbeidet. Fysisk tungt arbeid blir også lettere når det er flere som deler på det og som kan ta i et tak sammen.

Alle informantene har fysiske plager og har erfart aktivitetstap. Ulike strategier har vært brukt, i noen tilfeller har de kompensert for det, eller andre har godtatt det. De har altså erfart

at hverdagslivets virkelighet har endret seg, og at de har måttet benytte seg av andre tolkninger som forsøk på å få virkeligheten til å falle på plass igjen.

I Gullestads forståelse av hverdagsliv, foreslår hun en deling mellom organisering av hverdagslivet, og en meningsdimensjon ut fra levd erfaring. Jeg har forsøkt å finne denne meningsdimensjonen i empirien, men finner det vanskelig å skille det fra sammenhengen det har med folks egne beskrivelser av hverdagsliv. Meningsdimensjonen viser seg for meg i aktiviteter og handlinger som mennesket utfører, og det er ikke mulig for meg å skille disse fra hverandre.

5.2. HJEM

Hjemmet ses på som den arenaen der hverdagslivet utspiller seg. Hjem har sammenheng med både et sted og et sosialt fellesskap knyttet til dette stedet. Hjemmet gir oss en forankring for et sosialt liv og en opplevelse av tilhørighet.

Alle mine informanter har flyttet fra en bolig til en annen som voksne. De tre hjemmeboende informantene har flyttet innad i markebygdene, mens han som nå bor i omsorgsbolig har flyttet vekk fra bygda han eller hun bodde i tidligere og til kommunesentret ved sjøen. Ingen av de som har flyttet innen markebygden beskriver negative erfaringer knyttet til flyttingen. Men han som bor i omsorgsbolig ville flyttet hjem igjen om han kunne. Han vil altså flytte tilbake til hjemmet sitt som ligger på et bestemt sted tilhørende et bestemt sosialt fellesskap, sagt med Ytrehus. De som flytter innad i markebygdene bor fortsatt på det tilnærmet samme stedet og er en del av det sosiale fellesskapet. De har skapt og skaper fortsatt en meningsfull tilværelse der hjemmet er arenaen, og tilværelsen skapes ut fra de verdier de og deres sosiale omgivelse har. De integrerer verdiene de sosiale omgivelsene har i eget liv, egen hverdag. Hjemmet blir altså noe av det som symboliserer disse verdiene. Og gjennom dette fellesskapet, skapes en egen og en felles identitet. Om hjemmet flyttes til et sosialt fellesskap med andre verdier enn de som bebor hjemmet har, vil det påvirke både egen identitet og opplevelse av tilhørighet til det nærmeste fellesskapet.

Informantene har en bekymring ved å skulle flytte hjemmefra til en omsorgsbolig, og å utsettes for en følelse av å være fremmed. De er bekymret for at de ikke vil kunne gjøre som de vil, at de må tilpasse seg det nye hjemmet. Beboeren i omsorgsbolig har erfaringer som samsvarer med dette. Denne fremmedhetsfølelsen vil kunne være forbigående til de har fått gjort seg kjent og satt sitt preg på sitt nye hjem. Selv om en omsorgsbolig har som ideale å være hjemmet til beboeren, kan den nære tilknytningen til pleietjenesten vært med på å gi det

innhold. Et innhold som kanskje ikke har samme kulturelle verdi som beboeren har. Veien til å kjenne seg hjemme vil kanskje være tyngre og mer tidkrevende om kulturen kjennes fremmed ut.

Jeg vil vise til en svensk studie som omhandler ulike dimensjoner av å "være hjemme" og trusler mot dette. Det ble utført to intervjuer av samme kvinne, ett mens hun bodde hjemme, og ett etter at hun hadde flyttet til en institusjon. I det første intervjuet møter de en kvinne som tydelig føler seg hjemme, både i egen kropp og i eget hjem, men også i kontakten med helsetjenesten. Dette viser hun gjennom at hun har kontroll over eget liv og gjør egne bestemmelser. I det andre intervjuet, ett år etter, møter de en kvinne der følelsen av hjemløshet i sin egen kropp og i relasjonen til omsorgsarbeiderne dominerer.

Omstendighetene hadde ført til at hun var blitt flyttet fra den ene institusjonen til den andre, og hun følte seg utrygg på om hun ville få fortsette å bo der hun nå bodde (Ekman, Scott et al. 2001). Denne hjemløsheten som blant annet viser seg gjennom å mangle kontroll over eget liv, finner jeg også i noen av uttalelsene fra informantene mine. De forventet ikke at de selv skal kunne ha full kontroll over eget liv i en omsorgsbolig. Erfaring gjort av beboer i omsorgsboligen viser at han ikke opplever å være i kontroll. Han er for eksempel uforberedt på at hjemmehjelpen kommer når de kommer, og han trekker seg unna mens de er der. Den svenske studien viser noe av det samme, og kan kanskje representere et fenomen som ikke er uvanlig i møte med helsevesenet utenfor et eget hjem.

5.3. STED

Stedet har nær relasjon til hjem og blir en slags utvidet arena for hverdagslivet. Boligen er også et sted, og stedet er de nærmeste omgivelsene til hjemmet. Stedet er både de fysiske omgivelsene, men også de sosiale. Informantene mine knytter sted sammen med etnisitet: markasamenes sted er markebygda, mens nordmennesenes sted er ved sjøen. Stedene kan ha ulik verdi for ulike grupper, ut fra meningen gitt gjennom bruk. Slike steder med stor betydning, er gitt gjennom felles erfaring, symboler og mening. Mange slike steder har hatt betydning for identitetsskapning eller menneskenes selvoppfattelse. Steder kan også være assosiert med folk eller verdier som ikke stemmer overens med de verdiene som folket som bor på stedene har. Et uttrykk for dette kan være da hjemmetjenesten hadde betenkeligheter med å dele ut infoskriv og samtykke til beboere i markebygdene og de begrunnet det med at det varierte om brukerne ville vedkjenne seg å være samisk eller ikke, og dette kunne også variere fra dag til dag. De har allikevel delt ut invitasjonen, og jeg har ikke fått tilbakemeldinger på at dette har vært et problem for de som har mottatt dette.

Med en historie der assimiliseringspolitikk og ulik status og verdi ut fra etnisk tilhørighet, er det kanskje ikke så rart om folk er mer på vakt overfor hverandre.

Ytrehus sier at eldre vil flytte til et sted som er kjent og som det er knyttet minner til. Jeg regner med at implesitt i dette ligger positive minner. Minnenes betydning er altså viktig. Mine informanter forteller om dårlige minner knyttet til sjøbygdene. Disse minnene knytter seg i hovedsak til etnisitet, og trakassering på grunn av etnisitet. Gjennom disse minnene, er assosiasjonene til sjøbygdene negativt ladet. Lysten til å flytte dit vil antakelig bli påvirket av dette, da de færreste vil trekkes mot negative erfaringer og utsette seg selv for ubehagelige opplevelser.

Utsikten fra stuevinduet er også viktig gjennom meningen stedet har for mennesket. Stedet har altså blitt gitt betydning gjennom erfaring, og slik blir også erfaringene knyttet til sted. Stedet med sin nære tilknytning til levd liv vil være med på å fremkalle minner og gi assosiasjoner. Alle informantene har hatt nær tilknytning til naturen og aktiviteter utendørs. Utsikt mot fjellet setter igang minner og assosiasjoner gitt av synet av det bestemte fjellet, og vekker minner som får mannen til å gjenoppleve tidligere turer og opplevelser i fjellheimen. Det er ikke sannsynlig at utsikt mot et annet fjell vil gi tilgang til samme assosiasjoner og minner. Omsorgsboligene ligger uten unntak ved sjøen, så utsikten fra vinduet der vil antakelig være sjø, noe som ikke ses fra markebygdene. Fjell vil også kunne ses, men kanskje andre fjell, eller kjente fjell sett fra et annet perspektiv. Mannen som bor i omsorgsboligen kikker også ut gjennom vinduet, men dette ser ikke ut til å aktivere minner og assosiasjoner.

Når informantene mine snakket om folk de kjente eller andre mennesker, og skulle forklare hvem de var, ble det alltid relatert til sted og slektskap. Dette var konsekvent. Samme erfaring opplevde jeg da jeg kom tilbake til markebygdene – min plassering tilknyttet sted og fellesskap var viktig. Som tidligere beskrevet, har sted og sosialt fellesskap sammenheng, og en viktig del av det sosiale fellesskapet er slektskap. Sosialt fellesskap og slektskap er med på å gi identitet. En slik identifisering av folk tilknyttet fellesskap og sted, krever kjennskap til begge deler. Når stedet skiftes ut med et annet, vil det nærmeste sosiale fellesskapet også bli erstattet. Egen plassering i et nettverk bestående av folk og steder vil da ikke lenger være mulig. Dette kan igjen påvirke identitet, følelse av tilhørighet og fellesskap. Beboeren i omsorgsboligen forteller om sine nye naboer gjennom stedet de kommer fra. Han velger også å ha mest sosial omgang med en tidligere nabo, til tross for at de ikke hadde kontakt da. Felles stedlig tilhørighet gir altså fellesskap.

Gjennom stedet og det sosiale fellesskapet skjer også videreføring av kulturelle verdier. Dette viser seg blant annet i historien den ene informanten fortalte om da hun fikk besøk som fyrte i ovnen for henne – noe hun satte pris på. Slik kan kjennskap til sted og verdier formidle kulturell tilhørighet.

Mannen som bor i omsorgsbolig snakker lite om stedet han bor på nå. Det kan kanskje skyldes at han ikke har noen relasjon til stedet, og derfor har ikke stedet noen verdi for han enda.

5.4. TILHØRIGHET

Tilhørighet blir en fellesnevner for hverdagsliv, hjem og sted. Opplevelse av tilhørighet er essensielt, og knyttes til både fellesskap, meningsaspekt, relasjoner, identitet og kontroll.

De to kommunene som informantene mine er hjemmehørende i, kan betegnes som et flerkulturelt område. Nordmenn og samer lever side ved side og har gjort det lenge. Assimileringspolitikk og ulik status som følge av etnisk tilhørighet har preget begge folkegruppene. Fortsatt kan det oppstå konflikter som skyldes etnisitet i møtene mellom samer og nordmenn. Mine informanter trekker et distinkt skille mellom *vi* og *de*, der *vi* enten er samer med felles etnisk tilhørighet, eller de som bor i markebygdene. *De* er nordmenn eller de som bor ved sjøen. Forskning har vist at samene i Nordland har langt større bevissthet om egen kultur og til egne tradisjoner, enn nordmenn har (Myrvoll 2008). Det kan være at det viser seg i denne uttalte distinksjonen. Siden skillet er så tydelig, må fellesskapsfølelsen og tilhørigheten med dem som informantene sier vi om, være sterkt. Og tilsvarende opplever ikke informantene fellesskap og tilhørighet til dem som kalles *de*. Denne distinksjonen innebærer avstand og fremmedhet. Men samtidig representerer ikke *de* noe som er ukjent, kanskje heller det motsatte, der det er laget forestillinger om hvordan de skal være.

Tilhørighet og fellesskap skapes på ulike arenaer og i ulike settinger. Det blir formalisert både gjennom bygdelag og også slekt, familie og naboer. Innad i fellesskapet, gjennom de sosiale handlinger der verdier og normer kommer til uttrykk, skjer også overføring av verdier og kunnskaper fra person til person, eller fra generasjon til generasjon. Det å tilhøre et slikt fellesskap gis mening også gjennom denne formidlingen.

Om tilhørigheten til fellesskapet blir påvirket, gjennom at det ikke lenger er mulig å delta i det sosiale fellesskapet, skaper det savn hos mine informanter. Kvinnen som bor alene hjemme, beskriver ensomhet. Mannen i omsorgsbolig beskriver savn av sosiale aktiviteter han hadde

før han flyttet. Ekteparet følger med på det som skjer utenfor boligen, hvem som er ute og går, og beskriver tidligere tider der de ofte var på besøk, og besøk ofte stakk innom dem og forteller at de savner det. Ensomhet er i noen tilfeller følge av dette. Dette skyldes ikke utelukkende at folk har flyttet til en annen sosial setting eller et annet sted, men også at tap av funksjoner har gjort et sosialt liv vanskeligere. Tiden har også endret seg, det er ikke lenger så vanlig å stikke innom på besøk, selv på landsbygda.

6. OPPSUMMERING

Da jeg startet på studien, søkte jeg forståelse for hvorfor eldre markasamer ikke ønsker å bo i omsorgsbolig ved sjøen. Dette gjorde jeg ved å intervju 4 eldre mennesker med bosted eller tilhørighet til det som betegnes som markebygder. Invitasjon til å delta i studiet ble sendt ut til tre kommuner, og jeg fikk informanter hjemmehørende i to av dem. Tre av informantene var hjemmeboende, mens den fjerde bodde i omsorgsbolig, to kvinner og to menn. Jeg hadde i utgangspunktet håpet at det ville være litt jevnere fordeling mellom bosted (hjemme og i omsorgsbolig), men måtte si meg fornøyd med de som meldte seg ut fra tidsmessige hensyn. Med et så lite utvalg, vil det jeg har presentert være eksempler på hvordan det er for noen, ikke nødvendigvis noe som er generelt eller typisk.

I studien har jeg hatt fokus på hverdagsliv, hjem og sted. Det har også vært viktig å ha et markasamisk perspektiv. Alle mine informanter har en sterk samisk identitet, og tolkningen jeg har gjort har vært knyttet til dette.

Hverdagslivet til informantene mine har endret seg i løpet av de senere årene, da alle har opplevd funksjonstap. De har altså erfaringer fra slike endringer. Hverdagslivet er knyttet til kultur og kulturen kan vise seg i den daglige organisering og strukturering. Folk har et ureflektert forhold til disse hverdagslige systemene, som er tause og ubevisste handlinger. Men det viser seg at folk blir dem bevisste og de kommer til syne gjennom savn når de trues eller forsvinner. Beboeren i omsorgsbolig hadde flere ting han savnet. Jeg kan ikke si noe om årsaken til at det ikke er mulig å opprettholde disse verdsette aktivitetene.

En av teoretikerne jeg har brukt, er Gullestad. Hun beskriver hverdagsliv som delt mellom organisering og en meningsdimensjon ut fra levd erfaring. Jeg finner det svært vanskelig å støtte dette todelte perspektivet, da den erfarte meningsdimensjonen knyttes direkte til handling og aktiviteter hos mine informanter og det er ikke mulig å skille det vekk.

Hjem er et viktig perspektiv i denne studien. Hjem er uløselig knyttet til hverdagsliv og sted. Informantene mine beskriver en sterk tilknytning til hjem og sted, og opplever et sosialt fellesskap som er viktig for dem. Omsorgsboliger har som ideale å være et hjem for beboerne, men den tette tilknytningen til pleie- og omsorgstjenesten kan påvirke dette. Det kan være årsaken til at de forventer en manglende egenkontroll og en følelse av hjemløshet i omsorgsboligen, og dette er også noe av det beboeren i omsorgsboligen opplever.

Stedet er også betydningsfullt for mennesker. Meningen stedet har for den enkelte, skapes gjennom erfaringer. Erfaringene mine informanter har til stedet omsorgsboligene ligger på, er knyttet til det flerkulturelle samfunnet de er en del av og den etniske trakassering som fulgte assimileringspolitikken de norske myndigheter førte overfor samene. Det er ikke vanskelig å skjønne at de ikke ønsker å flytte dit. De har nok alle gjort positive erfaringer knyttet til de stedene også, men de negative erfaringene har gjort sterkt inntrykk gjennom et langt liv.

Stedet og naturen har betydd og betyr fortsatt mye for informantene mine. Stedet har assosiativ verdi, og kreerer minner og henter tilbake erfaringer. Dette blir viktigere og viktigere når kroppen ikke lenger klarer å utføre de meningsfulle handlingene lenger. Så i stedet for å kunne oppleve naturen, stedet, menneskene, kan disse hentes frem som gode minner det er godt å gjenoppleve. Det som befinner seg utenfor stuevinduet kan da ha mye å si.

Informantene mine uttrykker et distinkt skille mellom *vi* og *de*, der skillet enten er etnisk betinget, altså markasamer og nordmenn, eller stedlig betinget, altså de som bor i markebygdene og ved sjøen/kommunesentra. Dette skillet er med på å skape avstand mellom folkene og stedene. Opplevelsen av dette skillet er knyttet til erfaringer gjennom et langt levd liv. Om skillet mellom folk og sted er så stort som det kan synes, vites ikke, men det må ha noe å si for lysten til å flytte.

Hverdagsliv, hjem og sted er viktig i menneskers liv. Myndighetenes ensidige fokus på romlige og praktiske hensyn i planleggingen av botilbud for eldre i Norge, bør utfordres. Å bo er mer enn å ha vegger og tak over hodet, lett tilgjengelige servicetilbud og mulighet for heldøgns pleie ved behov. Prinsippet for integrering bør også gjelde kultur og fellesskap. Hverdagslivets, hjemmets og stedets perspektiver må tas med i vurderingen. Gjennom dette også kulturelle hensyn for at alle mennesker skal kunne ha meningsfulle liv, også i alderdommen.

7. REFERANSER

- Andersen, O. (2008). Det nomadiske samfunnet. Reindriftens oppkomst i Nordre Nordland. Nordlands kulturelle mangfold: etniske relasjoner i historisk perspektiv. B. Evjen and L. I. Hansen. Oslo, Pax: 113-149.
- Andersen, T. O. (2005). Markasamiske kombinasjonsnæringer: en undersøkelse på mikronivå 1860-1920. Tromsø, Universitetet i Tromsø: 113 s.
- Bjørklund, I. (2000). Sápmi : en nasjon blir til : fremveksten av samenes nasjonale fellesskap. Tromsø, Samisk etnografisk fagenhet, Tromsø museum
- Borg, T., U. Runge, et al. (2003). Begreber om hverdagsliv. Basisbog i ergoterapi - aktivitet og deltakelse i hverdagslivet
København, Munksgaard Danmark: 43 - 68.
- Brekke, M. (2006). Å begripe teksten: om grep og begrep i tekstanalyse. Kristiansand, Høyskoleforl.
- Ekman, I., C. Scott, et al. (2001). "A place of ones' own. The meaning of lived experience as narrated by an elderly woman with severe chronic heart failure. A case-study." Scandinavian Journal of Caring Science **15**.
- Eriksen, T. H. and T. Sørheim (2003). Kapittel 2 Kultur: Forskjeller og likheter mellom mennesker. Kulturforskjeller i praksis : perspektiver på det flerkulturelle Norge Oslo Gyldendal akademisk.
- Evjen, B. and L. I. Hansen (2008). Nordlands kulturelle mangfold: etniske relasjoner i historisk perspektiv. Oslo, Pax.
- Field, P. A. (1991). Doing Fieldwork in Your Own Culture. Qualitative nursing research : a contemporary dialogue. J. M. Morse. London, Sage Publications: 91-104.
- Gaski, L. (2000). "Hundre prosent lapp?" : lokale diskurser om etnisitet i markebygdene i Evenes og Skånland. Guovdageaidnu, Sámi instituhtta i samarbeid med Sámi dutkamiid guovddás, Universitetet i Tromsø.
- Gullestad, M. (1989). Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge. Oslo, Universitetsforlaget AS.
- Hamran, T. (2007). "Å skape et hjem - kvinners plass i den tidlige institusjonsbyggingen. Nord-Norge før 1940." Sosiologi i dag **37**(2/2007): 71-89.
- Kielhofner, G. (c2004). Conceptual foundations of occupational therapy Philadelphia.
- Kvale, S. (1997). Det kvalitative forskningsintervju. Oslo, Ad notam Gyldendal.
- Mathisen, S. R. (2003). Tracing the narratives of the ecological Sami. Nature and identity : essays on the culture of nature. K. P. Gurholt and A. Viken. Bergen, Program for kulturstudier, Norges forskningsråd 189-206.

Meløe, J. (1997). Om å forstå det andre gjør. Filosofi i et nordlig landskap : Jakob Meløe 70 år. S. Nasset, A. Greve and J. Meløe. [Tromsø], Ravnetrykk [Universitetsbiblioteket i Tromsø]. **12**.

Minde, G.-T. (2004). Kritiske perspektiver på institusjonstjenesten. Hjelp i kontekst - Praksis, refleksjon og forskning. I. M. Tronvoll, A. Moe and J. E. Henriksen, Idut.

Myrvoll, M. (2008). Forestillinger og praksiser knyttet til døden. Nordlands kulturelle mangfold: etniske relasjoner i historisk perspektiv. B. Evjen and L. I. Hansen. Oslo, Pax: 273-303.

Nielsen, F. S. and Å. Brottveit (1996). Usagt, uskrevet, ugjort. Nærmere kommer du ikke - : håndbok i antropologisk feltarbeid. Bergen, Fagbokforlaget 140-164.

NOU (1995). Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge. **6**.

Nymo, R. (2003). "Har løst å kle på sæ kofte, men tør ikkje og vil ikkje": en studie av fornorskning, identitet og kropp i markebygdene i Ofoten og Sør-Troms. Tromsø, Universitetet i Tromsø: XI, 145 s.

Olsen, J. (2008). Befolkningsvekst i et flerkulturelt prestegjeld. En undersøkelse av befolkningen hos den bofaste befolkningen i Ofoten 1701-1801 Nordlands kulturelle mangfold: etniske relasjoner i historisk perspektiv. B. Evjen and L. I. Hansen. Oslo, Pax: 89-109.

Paulgaard, G. (1997). Feltarbeid i egen kultur - innenfra, utenfra eller begge deler? Metodisk feltarbeid, produksjon og tolkning av kvalitative data. F. e. al. Oslo, Universitetsforlaget.

Paulgaard, G. (1997). Feltarbeid i egen kultur - innenfra, utenfra eller begge deler? Metodisk feltarbeid : produksjon og tolkning av kvalitative data. E. Fossåskaret, O. L. Fuglestad and T. H. Aase. Oslo, Universitetsforlaget.

Rundskriv I-27/97, H.-B. (1997). Omsorgsbolig - en veileder Rundskriv I-27/97, H - 24/97 B. K.-o. h. arbeidsdepartementet.

Sametinget. "Samisk utviklingsfond - 8 Næringsutvikling ", from <http://www.samediggi.no/artikkel.aspx?MId1=269&AId=1434&back=1>.

Schütz, A. (1975). Hverdagslivets sosiologi. København, Reitzel.

Schütz, A. and B. Ulf-Møller (2005). Hverdagslivets sosiologi : en tekstsamling. København, Hans Reitzel.

Thornqvist, E. (2003). Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori for helsefag. Bergen, Fagbokforlaget.

Tronvoll, I. M., A. Moe, et al., Eds. (2004). Hjelp i kontekst - Praksis, refleksjon og forskning, Idut.

Trost, J. (2005). Kvalitative intervjuer. Lund, Studentlitteratur.

Ytrehus, S. (2001). "Interpretation of Housing Needs - a Critical Discussion " Housing, Theory and Society **17**: 166-174.

Ytrehus, S. (2004). Mellom modernitet og tradisjon: unge eldres syn på flytting. Bergen, Universitetet i Bergen: 298 s.

Ytrehus, S. (2005). "Eldre og bolig bare et spørsmål om boligkapital? Om bolig, flytting og stedsidentitet blant yngre eldre." Sosiologisk tidsskrift **Nr 04**.

Ytrehus, S. C. (2000). "Interpretation of Housing Needs-a Critical Discussion." Housing, theory, and society **17**(4): 166.

8. VEDLEGG

Forespørsel om deltakelse i prosjektet

Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig

En undersøkelse blant markasamene i Nordre Nordland og Sør-Troms

Dette brevet rettes til hjemmeboende personer i markebygdene som jeg tror vil kunne bidra til forskningsprosjektet Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig.

Prosjektet tar sikte på å få mer kunnskap om hvordan det er for eldre markasamer som må flytte hjemmefra og til omsorgsbolig i sjøbygdene. Målet er å forstå hva en meningsfull hverdag innebærer for som kanskje må flytte hjemmefra og til en omsorgsbolig. Jeg ønsker også å høre om erfaringer knyttet til samisk kultur og levemåte. Hva besto hverdagslivet av før omsorgsbolig ble aktuelt? Jeg ønsker å høre om tanker og erfaringer rundt dette, og også tanker den enkelte har om fremtiden.

Deltakelse i dette prosjektet innebærer en samtale med meg rundt overnevnte tema. Samtalen vil vare rundt en time, og skulle det være behov for lengre samtale eller flere, så kan vi utvide denne avtalen. Jeg vil gjøre et lydopptak av samtalen(e), som senere vil bli skrevet ut.

Alle identifiserbare data som navn, bosted osv vil endres, og erstattes av referansenummer. Disse dataene vil oppbevares avidentifisert mens prosjektet pågår og slettes 2 år etter prosjektets avslutning, 15. mai 2009 for eventuelle oppfølgingsstudier. Forsker er underlagt taushetsplikt og alle data vil behandles konfidensielt.

Deltakelsen er frivillig. Det vil si at du selv velger om du vil delta, og du kan trekke deg når som helst uten å gi noen forklaring eller begrunnelse. Om du velger å trekke deg fra prosjektet, vil alle data om deg bli slettet.

Jeg har bedt hjemme-/omsorgstjenesten om hjelp til å finne noen som kan inviteres til å delta i dette prosjektet, og jeg vet ikke hvem de gir invitasjonen til. Så om du vil delta, må du ta direkte kontakt med meg. De som formidlet invitasjonen vil ikke vite noe om din deltakelse, og vil ikke ha tilgang på den informasjonen du gir meg, bortsett fra den som presenteres anonymisert i den avsluttende rapporten.

Jeg håper å få snakket med deg om du vil, og de andre informantene i løpet av august-september 2006. Prosjektet er planlagt avsluttet i mai 2007.

Forskningsprosjektet gjøres i regi av Várdobáiki samisk senter. Prosjektet er en del av min Master i helsefag, ved Universitetet i Tromsø. Forskningen gjøres under veiledning av professor Torunn Hamran ved Universitetet i Tromsø. Hun kan kontaktes per tlf. 776 44858 eller mail torunn.hamran@fagmed.uit.no. Prosjektet blir finansiert av Sametinget.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS, og Regional etisk komité.

Forespørsel om deltakelse i prosjektet

Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig

En undersøkelse blant markasamene i Nordre Nordland og Sør-Troms

Dette brevet rettes til personer som bor i omsorgsbolig og som tidligere hadde hjemmeadresse i markebygdene. Dette er personer som jeg tror vil kunne bidra til forskningsprosjektet Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig.

Prosjektet tar sikte på å få mer kunnskap om hvordan det er for eldre markasamer å måtte flytte hjemmefra og til omsorgsbolig i sjøbygdene. Målet er å forstå hva en meningsfull hverdag innebærer for den som måtte flytte hjemmefra og til en omsorgsbolig. Jeg ønsker også å høre om erfaringer knyttet til samisk kultur og levemåte. Hvordan er det å være samisk etter å ha flyttet til en omsorgsbolig? Hva besto hverdagslivet av før omsorgsbolig ble aktuelt, og hvordan ble det etter flyttingen? Jeg ønsker å høre om tanker og erfaringer rundt dette, og også tanker om fremtiden.

Deltakelse i dette prosjektet innebærer en samtale med meg rundt overnevnte tema. Samtalen vil vare rundt en time, og skulle det være behov for lengre samtale eller flere, så kan vi utvide denne avtalen. Jeg vil gjøre et lydopptak av samtalen(e), som senere vil bli skrevet ut.

Alle identifiserbare data som navn, bosted osv vil endres, og erstattes av referansenummer. Disse dataene vil oppbevares avidentifisert mens prosjektet pågår og slettes 2 år etter prosjektets avslutning, 15. mai 2009 for eventuelle oppfølgingsstudier. Forsker er underlagt taushetsplikt og alle data vil behandles konfidensielt.

Deltakelsen er frivillig. Det vil si at du selv velger om du vil delta, og du kan trekke deg når som helst uten å gi noen forklaring eller begrunnelse. Om du velger å trekke deg fra prosjektet, vil alle data om deg bli slettet.

Jeg har bedt hjemme-/omsorgstjenesten om hjelp til å finne noen som kan inviteres til å delta i dette prosjektet, og jeg vet ikke hvem de gir invitasjonen til. Så om du vil delta, må du ta direkte kontakt med meg. De som formidlet invitasjonen vil ikke vite noe om din deltakelse, og vil ikke ha tilgang på den informasjonen du gir meg, bortsett fra den som presenteres anonymisert i den avsluttende rapporten.

Jeg håper å få snakket med deg om du vil, og de andre informantene i løpet av august-september 2006. Prosjektet er planlagt avsluttet i mai 2007.

Forskningsprosjektet gjøres i regi av Várdobáiki samisk senter. Prosjektet er en del av min Master i helsefag, ved Universitetet i Tromsø. Forskingen gjøres under veiledning av professor Torunn Hamran ved Universitetet i Tromsø. Hun kan kontaktes per tlf. 776 44858 eller mail torunn.hamran@fagmed.uit.no. Prosjektet blir finansiert av Sametinget.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS, og Regional etisk komité.

Purring på forespørsel om deltakelse i prosjektet

Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig

En undersøkelse blant markasamene i Nordre Nordland og Sør-Troms

Du har tidligere mottatt et informasjonsskriv og samtykkeerklæring med spørsmål om å delta i forskningsprosjektet *Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig*. Det er behov for flere informanter, så derfor rettes det en ny forespørsel til deg.

Prosjektet tar sikte på å få mer kunnskap om hvordan det er for eldre markasamer å flytte hjemmefra og til omsorgsbolig i sjøbygdene. Jeg ønsker også å høre om erfaringer knyttet til samisk kultur og levemåte. Hvordan er det å være samisk etter å ha flyttet til en omsorgsbolig? Hva besto hverdagslivet av før omsorgsbolig ble aktuelt, og hvordan ble det etter flyttingen? Jeg ønsker å høre om tanker og erfaringer rundt dette, og også tanker om fremtiden.

Deltakelse i dette prosjektet innebærer en samtale med meg rundt overnevnte tema. Samtalen vil vare rundt en time, og skulle det være behov for lengre samtale eller flere, så kan vi utvide denne avtalen. Jeg vil gjøre et lydopptak av samtalen(e), som senere vil bli skrevet ut.

Alle identifiserbare data som navn, bosted osv vil endres, og erstattes av referansenummer. Disse dataene vil oppbevares anonymt mens prosjektet pågår og slettes 2 år etter prosjektets avslutning, 15. mai 2009 for eventuelle oppfølgingsstudier. Forsker er underlagt taushetsplikt og alle data vil behandles konfidensielt.

Deltakelsen er frivillig. Det vil si at du selv velger om du vil delta, og du kan trekke deg når som helst uten å gi noen forklaring eller begrunnelse. Om du velger å trekke deg fra prosjektet, vil alle data om deg bli slettet.

Jeg har bedt hjemme-/omsorgstjenesten om hjelp til å finne noen som kan inviteres til å delta i dette prosjektet, og jeg vet ikke hvem de gir invitasjonen til. Så om du vil delta, må du ta direkte kontakt med meg. De som formidlet invitasjonen vil ikke vite noe om din deltakelse, og vil ikke ha tilgang på den informasjonen du gir meg, bortsett fra den som presenteres anonymisert i den avsluttende rapporten.

Forskningsprosjektet gjøres i regi av Várdobáiki samisk senter. Prosjektet er en del av min Master i helsefag, ved Universitetet i Tromsø. Forskingen gjøres under veiledning av professor Torunn Hamran ved Universitetet i Tromsø. Hun kan kontaktes per tlf. 776 44858 eller mail torunn.hamran@fagmed.uit.no. Prosjektet blir finansiert av Sametinget. Prosjektet er planlagt avsluttet i mai 2007.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS, og Regional etisk komité.

Samtykke

Jeg ønsker å komme i kontakt med eldre mennesker som er 70 år eller mer, som bor eller har bodd i en samisk markebygd, og som har tanker eller erfaringer rundt det å bo i omsorgsbolig. Om du tilhører denne gruppen, og ønsker å delta i prosjektet ” Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig”, **fyller du ut samtykkeerklæringen nederst på arket, og sender den til meg i den ferdig utfylte og frankerte konvolutten.** Jeg vil ta kontakt med deg for en nærmere avtale, så det er viktig at du fyller ut det telefonnummeret jeg treffer deg på om dagen.

Det er to eksemplarer av informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen, den ene er til deg og den andre returneres til meg om du ønsker å delta.

Om du har spørsmål, kommentarer eller trenger mer informasjon, kan du ringe meg på tlf. 905 31195 (privat mobil) eller 769 82372 (Várdobáiki samisk senter).

Med vennlig hilsen

Tone Elvebakk

Samtykkeerklæring

Jeg har lest gjennom den skriftlige informasjonen om prosjektet Markasamers hverdagsliv i omsorgsbolig, og vil med dette si meg villig til å delta i prosjektet.

Deltakelsen er frivillig og jeg kan trekke meg når som helst uten å måtte begrunne dette. Min anonymitet vil bli ivaretatt og data vil bli slettet 2 år etter at prosjektet er avsluttet.

Navn: ..

Adresse:

Postnummer og -sted:

Telefon:

Dato og underskrift:

.....

Vedlegg 5

Søknad Regional etisk komité

Vedlegg 3, prosjektbeskrivelse

Finnes på siden:

<http://prosjekt.etikkom.no/login.aspx>

innlogging:

e-postadresse: tone.elvebakk@same.net

passord: snubba1

Tema guide for intervju/samtale

<p>Åpning</p>	<p>Presentasjon av meg og prosjektet</p> <p>Takke for at personen stiller opp</p> <p>Ramme inn tema – hverdagsliv</p> <p>Kan du si litt om hvordan du har det i din hverdag? Hva består din hverdag av?</p>
<p>Hverdagsliv før funksjonssvikt</p>	<p>Har du opplevd endringer i hverdagen etter at du opplevde (for eksempel fikk hjerteinfarkt, ble dårlig til beins, ble syk)?</p> <p>Hva brukte du å gjøre før?</p> <p>Hva var viktig for deg da?</p> <p>Kan du fortelle om erfaringer som har satt spor i deg? Erfaringer du har gjort og som er viktige for den du er i dag?</p>
<p>Hverdag med funksjonssvikt hjemme</p>	<p>Hva klarer du fortsatt å gjøre?</p> <p>Hva er viktig for deg å klare selv i hverdagen nå?</p> <p>Hva er viktig i hverdagen din nå?</p>
<p>Hverdag i omsorgsbolig</p>	<p>For den som fortsatt bor hjemme:</p> <p>Hvordan tror du det vil bli å flytte i omsorgsbolig om det blir aktuelt?</p> <p>Hvordan tror du hverdagen din vil være der?</p> <hr/> <p>For den som har flyttet i omsorgsbolig:</p> <p>Hvordan ble hverdagen din da du flyttet inn i omsorgsbolig?</p> <p>Er det noe du ønsker annerledes?</p> <p>Er det noe som overrasket deg, som ble annerledes enn du hadde tenkt på forhånd?</p>
<p>Fremtidsutsikter</p>	<p>Hva tror du om fremtiden?</p> <p>Hvilke ønsker/håp har du?</p>
<p>Samisk kultur</p>	<p>Kan du si litt om hvordan det er å være same for deg?</p> <p>Har du erfaringer om det å være same som har betydning for din situasjon i dag?</p> <p>Er det forskjell for deg å være samisk før og nu?</p> <p>Hvordan vil det være for deg som same å flytte til omsorgsbolig?</p> <p>Eller: Hvordan er det for deg som same å bo i omsorgsbolig?</p>

Generelle opplysninger:

Navn

Fødselsdato

Sivil status

Barn Antall

Hvor bor barna i dag?

Barnebarn? Antall

Hvor bor barnebarna i dag?

Tidligere yrke

Ektemann/kones yrke

Etnisk tilhørighet

Adresse nå

Boligtype

Størrelse/type bolig i markebygda (enebolig, småbruk, generasjonsbolig med mer)

Hvor kommer du fra opprinnelig?

Hvor lenge har du bodd i markebygda?

Adresse tidligere (for avstand til omsorgsbolig)

Når flyttet du til omsorgsbolig?

Diagnose/plager i dag

Når oppsto disse plagene?